

علم در اندیشه آیت الله العظمی خامنه‌ای

نویسنده: امیر سیاهپوش

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طرح سراسری تبیین منظومه فکری رهبری از تابستان ۱۳۹۶ به منظور تبیین اهداف انقلاب اسلامی، تعمیق باورهای اسلامی-انقلابی مردم، خصوصاً نسل جوان، ایجاد گفتمان تمدن اسلامی در متن جامعه، ارائه نقشه‌ی راه جهت طی فرآیند اهداف انقلاب اسلامی، با محوریت منظومه فکری مقام معظم رهبری، راه‌اندازی و تاکنون که قریب به یک سال ونیم از عمر آن می‌گذرد، الحمدلله به موفقیت‌های خوبی دست پیدا کرده است.

جهت تامین اهداف طرح، ساده‌ترین، راحت‌ترین، فراگیرترین و عمیق‌ترین شیوه‌ی آگاهی، یعنی سیر مطالعاتی، انتخاب شد. یکی از مهم‌ترین بخش‌های سیر مطالعاتی، موضوع علم است که در متن پیش‌رو، از منظر مقام معظم رهبری به این موضوع پرداخته شده است.

این رساله که بخشی از کتاب منظومه‌ی فکری مقام معظم رهبری است- به کوشش آقای دکتر امیر سیاهپوش، جمع‌آوری و توسط آقای مجید زندانیان، طراحی و صفحه‌آرایی و در نهایت در طرح تبیین منظومه فکری رهبری تصحیح و ویرایش و آماده جهت مطالعه شده است.

بزرگواران جهت اطلاع بیشتر از برنامه‌های طرح، می‌توانید با روابط عمومی ارتباط بگیرید.

@t_manzome_f.r

والسلام

۹۷/۱۱/۲۳

طرح سراسری تبیین منظومه فکری رهبری

فهرست

۴	گفتار اول: ارزش و فضیلت علم
۶	رابطه علم و دین
۷	ارزش معرفت شناختی علم
۹	گفتار دوم: جایگاه نظام علمی
۱۱	گفتار سوم: اهداف نظام علمی
۱۳	گفتار چهارم: مبانی و منابع نظام علمی
۱۴	عقل
۱۵	کتاب و سنت
۱۶	گفتار پنجم: ضرورت نوسازی در نظام علمی
۱۸	نوسازی دانشگاه
۱۹	نوسازی حوزه
۱۹	گفتار ششم: ساخت آموزش
۲۰	روش‌های نظام آموزشی
۲۳	نهادهای آموزشی
۲۳	آموزش و پرورش
۲۴	دانشگاه
۲۴	حوزه علمیه
۲۵	گفتار هفتم: ساخت پژوهش
۲۷	روش‌های نظام پژوهش
۲۸	نهادهای پژوهش
۳۰	گفتار هشتم: ساخت تولید علم
۳۱	اهمیت تولید علم
۳۲	زمینه‌های تولید علم
۳۲	زمینه‌های سیاسی و اداری
۳۳	زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی
۳۳	زمینه‌های اقتصادی
۳۴	گفتار نهم: موانع پیشرفت علمی
۳۵	استعمار و استبداد
۳۵	تحریر سیاسی و آنارشیزم
۳۵	ارتجاع روشنفکری
۳۵	فرار مغزها
۳۶	نتیجه‌گیری

گفتار اول

به باور مقام معظم رهبری، مسأله فرهنگ و تعلیم و تربیت، مسأله اول در نظام ماست. در بلند مدت، هیچ چیز به اندازه تعلیم و تربیت اهمیت ندارد. نقش معلم و مربی در جامعه ما، نقشی است طراز اول. در حقیقت، سنگر مبارزه با کفر و ظلم و استکبار جهانی و قلدری شیاطین سیاسی عالم، همین سنگر مدرسه و تعلیم و تربیت و فرهنگ است.^۱

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در مراسم بیعت وزیر آموزش و پرورش، معلمان و جمعی از دانش‌آموزان استان تهران ۱۳۶۸/۳/۲۶

ارزش و فضیلت علم

شأن و منزلت علم و تحقیق در دنیای مدرن امری روشن است. آنچه در تقابل بین دنیای مدرن و ارزش‌های دینی مورد مناقشه قرار گرفته است، ارزش علم در دین است. حتی کسی که اطلاعات اجمالی از دین مبین اسلام داشته باشد به راحتی در خواهد یافت علم از چه جایگاه والا و ویژه‌ای در اسلام برخوردار است. پیامبر خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، علم را سرآمد همه خوبی‌ها و جهل را سرآمد همه بدی‌ها می‌دانند.^۱ امیرالمؤمنین علی (علیه‌السلام) سرآمد و نقطه پایان فضیلت‌ها را دانش می‌دانند.^۲ همچنین حضرتش در جای دیگری می‌فرماید: در ارجمندی دانش، همین بس که کسی هم که آن را نیکو نمی‌داند؛ دم از داشتن آن می‌زند و هرگاه نسبت علم و دانایی به او داده شود، خوشحال می‌گردد و در نکوهندگی نادانی، همین بس که حتی آدم نادان و بی‌بهره از دانش از آن بیزار می‌جوید.^۳

از این دست توصیفات در متون دینی فراوان دیده می‌شود. مقام معظم رهبری بر پایه روایات و احادیث، ارزش و شاخص اصلی دسته‌بندی انسان‌ها را در نسبت آن‌ها با علم و دانش می‌دانند و معتقدند اصولاً انسان‌ها سه دسته بیشتر نیستند: انسان‌هایی که دانشمندند؛ انسان‌هایی که در طریق دانستن هستند؛ و بقیه انسان‌ها که همج راع هستند. یعنی انسان‌های سرگردان، بی‌ارزش و بی‌وزن.^۴ از نظر ایشان به عنوان یک مسلمان و مؤمن به آئین اسلام، وظیفه است کار علمی و رسیدن به اوج علمی، هم در حرکت فردی و هم در برنامه‌ریزی جمعی کشور دنبال بشود.^۵

مقام معظم رهبری معتقدند بر تمام اجزای جهان هستی قانونی حکم فرماست و ما از طرف دین مأموریم که این قانون را کشف کنیم، تا بتوانیم این جهان را اداره کنیم. از نظر ایشان، بشر برای اداره این هستی قانونمند آمده است. بشر آمده که بر سنگ و چوب و درخت و روی زمین و زیرزمین حکومت کند؛ نیامده که محکوم این‌ها باشد. این حاکمیت بر روی زمین - که فلسفه وجودی و وظیفه اصلی بشر است - محقق نمی‌شود، مگر آن وقتی که این قوانین شناخته شوند. این قوانین را با علم می‌شود شناخت. بر همین پایه ایشان ترویج روح علمی در جامعه را یک هدف مهم می‌دانند.^۶

از نظر معظم‌له، علم برای یک جامعه انسانی، یک موهبت الهی است: هم علوم ارزشی و علوم معرفتی و هم علمی که به انسان کمک می‌کند تا در طبیعت عظیم و خلقت شگفت‌آور، از گنجینه‌هایی که خدا برای انسان در این طبیعت قرار داده، بیشتر و بهتر استفاده کند. ایشان بر این باورند از اول پیدایش انسان، حرکت انسان به سمت پیدا کردن رموز طبیعت و کشف کردن کوچه پس کوچه‌های تو در توی این ساخت عظیم و بافت بزرگ به کار گرفته شده و اسلام و همه ادیان این را تأیید می‌کنند. معظم‌له معتقدند نمی‌توان در هیچ دینی به خصوص دین اسلام - تعبیر و جمله‌ای پیدا کرد که نشان‌دهنده این باشد که این علوم دنیوی فایده‌ای ندارد یا مضر است یا نباید دنبالش رفت.^۷ ایشان، خود علم را یک ارزش می‌دانند، اما این ارزش را کسانی می‌توانند به ضد ارزش تبدیل کنند که از او علیه منافع بشریت استفاده کنند؛ اما خود دانش یک ارزش است که به برکت آن، معرفت خدا هم آسان می‌شود. از نظر ایشان، کسانی که دارای علم‌اند، بیشتر می‌توانند حقانیت پیام پیغمبران و حقانیت پیام راستین اسلام را بفهمند؛ به همین دلیل، علم را با شهوات، با غرض‌ها و با چیزهایی که در عالم مادی و گرایش‌های مادی وجود دارد، نباید مخلوط کرد. به نظر ایشان آنچه که بد است، ضد ارزش حرکت کرد و بهره‌گیری شهوانی و نفسانی از علم است، نه خود علم. ایشان هم علوم معرفتی، علوم ارزشی، علوم حقیقی یا اعتباری را خیلی با ارزش می‌دانند و هم علمی را که وسیله کشف دنیای موجود در اختیار بشر و کشف رازهای آن و توانا شدن بر استفاده بهتر از این گنجینه عظیم است.^۸

حضرت آیت‌الله العظمی خامنه‌ای، وجه متمایز اصلی علم نافع و غیرنافع را در ملازمت یا عدم ملازمت آن با اخلاق و معنویت می‌دانند. از نظر ایشان، علم بدون تزکیه، علم غیرنافع بلکه مضر است. اگر رشد علمی صورت بگیرد، اما افراد، از لحاظ انسانی و اخلاقی و تربیتی، انسان‌های منحرف و معوجی بار بیابند و بی‌اعتقاد و بی‌اعتنا به همه موازین اخلاقی باشند، میزان علم هرچه بیشتر شد، ضربه و ضررش هم بیشتر خواهد بود.^۹ به نظر ایشان، عالمی که شریف نباشد، حمیت و غیرت دفاع از کشور و ملت و آرمان‌ها و ارزش‌های ملی و دینی خود را نداشته باشد، و عالمی که دشمن را بر خودی ترجیح بدهد و خود را در اختیار دشمن ملت قرار بدهد، از هر جاهلی بدتر است؛ همان دزدی است که با چراغ به دزدی می‌رود و بیشتر صدمه می‌زند.^{۱۰}

۱. البیلم زاش الخیر کبیر، و الجهل زاش الشّر کبیر، بحار الأنوار: ۹/۱۷۵/۱۷۷، منتخب میزان الحکمة: ۳۹۶.
 ۲. رأس الفضائل العلم، غایة الفضائل العلم، غرر الحکم: ۶۳۷۹۵۲۳۴. منتخب میزان الحکمة: ۳۹۶۳. کفی بالعلم شرقاً آن بدعیه من لا یحسب، و یفرخ به إذا نبت الیوه، و کفی بالجهل ذمّاً یزاً منه من هوفیه، منیه المرید: ۱۱۰، منتخب میزان الحکمة: ۳۹۶.
 ۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جوانان نخبه و دانشجویان، ۱۳۸۲/۷/۵.
 ۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جوانان نخبه و دانشجویان، ۱۳۸۲/۷/۵.
 ۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اعضای «گروه دانش» صدای جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۷۰/۱۱/۱۵.
 ۶. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با نخبگان جوان دانشگاهی، ۱۳۸۷/۶/۵.
 ۷. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با نخبگان جوان دانشگاهی، ۱۳۸۷/۶/۵.
 ۸. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با فرزندان ممتاز شاهد و مدیران و معلمان نمونه مدارس شاهد، به همراه مسئولان بنیاد شهید انقلاب اسلامی، گروهی از خانواده‌های معظم شهدا و جانبازان استان‌های تهران و مازندران، مردم و مسئولان شهرهای نورو محمود آباد و اساتید و دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۰/۶/۱۳.
 ۹. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با فرزندان ممتاز شاهد و مدیران و معلمان نمونه مدارس شاهد، به همراه مسئولان بنیاد شهید انقلاب اسلامی، گروهی از خانواده‌های معظم شهدا و جانبازان استان‌های تهران و مازندران، مردم و مسئولان شهرهای نورو محمود آباد و اساتید و دانشجویان دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۰/۶/۱۳.

مقام معظم رهبری معتقدند در دنیا برای این که ثابت کنند که علم، ذات سکولار دارد و دانش با ارزش‌ها کاری ندارد، خیلی سعی شده و برای آن فلسفه درست کردند؛ برای این که مفهوم دانش را یک مفهوم مجرد از ارزش‌ها معرفی کنند؛ اما حقیقت مطلب این است که علم و عقل ابزار دو جنبه‌ای است؛ می‌تواند در خدمت ارزش‌ها قرار بگیرد، می‌تواند در خدمت حیوانیت و سببیت قرار بگیرد. بستگی به این دارد که مدیریت علم با چه کسی است. اگر مدیریت علم به دست انسان‌های دنیا طلب، قدرت طلب و زراندوز بود، این علم ابزاری برای استعمار، استثمار، تحقیر ملت‌ها، اشغالگری و برای ترویج فحشا خواهد شد. اما اگر علم به وسیله بندگان صالح مدیریت شد، آن وقت خدمت می‌کند و زیان نمی‌رساند. اگر کسانی که انرژی هسته‌ای را کشف کردند و یا کسانی که آن را به کار گرفتند، اهل فضیلت و تقوا بودند و بندگان صالح؛ هرگز حادثه هیروشیما پیش نمی‌آمد. به طور کلی از نظر معظم له، اگر مدیریت علم، دست انسان‌های صالح باشد، این مسائل پیش نمی‌آید و علم در خدمت بشریت قرار خواهد گرفت؛ چون این ظرفیت را دارد و می‌تواند این‌طور باشد. بنابراین، از منظر ایشان این که ما بیاییم علم را سکولاریزه کنیم؛ ثابت کنیم که علم نمی‌تواند با ارزش همراه باشد، یک مغالطه بسیار بزرگ و فریب بزرگ برای ذهن انسان‌هاست. معنویت اسلامی با حیوانیت، فساد و سوء استفاده از علم مشکل دارد، نه با دانش، فناوری و تحقیق^۱.

مقام معظم رهبری، صراحتاً ذات علم را سکولار نمی‌دانند؛ بلکه از نظر ایشان علم بما هو علم، جهت‌گیری خاصی ندارد. به عبارت روشن‌تر، علم اگر علم است، شرقی و غربی، ایرانی و آمریکایی و... ندارد. البته ممکن است هر فرد یا مکتبی درام و روش خود را علم بداند و یافته‌های دیگران را غیرعلمی ببیند؛ همچنان که غربیان این دیدگاه را داشته و دیگران غیرغربی را جدای از علم. و تلاش‌های تحقیقی مستقل و مبتنی بر مبانی متفاوت را غیرعلمی می‌دانند. این مسأله‌ای است که در خصوص آن مجادلات فراوانی صورت گرفته است. فی‌الجمله این که در بینش مقام معظم رهبری، علم اگر علم است ماهیت واحدی دارد و منافع و مضار آن تابع رفتار و نیت به کارگیرندگان آن است. بر همین اساس، ایشان معتقدند اصول ثابت و معلومی در علم وجود دارد که باید آن را مد نظر داشت.

رابطه علم و دین

از نظر مقام معظم، درست بر عکس مسیحیت خرافی، در اسلام ضدیت دین با علم و ضدیت دین با عقل، اصلاً معنا ندارد. از نظر ایشان در اسلام یکی از منابع حجت برای یافتن اصول و فروع دینی، عقل است؛ اصول اعتقادات را با عقل بایستی به دست آورد؛ در احکام فرعی هم عقل یکی از حجت‌هاست. اسلام همواره نسبت به علم، مهم‌ترین حرکت و مهم‌ترین تحریک و تحریر را داشته و تمدن اسلامی به برکت حرکت علمی که از روز اول در اسلام شروع شد، به وجود آمده است.^۱ به همین دلیل، از نظر ایشان هر چه علم پیشرفت کند، پایه‌های ایمان دینی مستحکم‌تر خواهد شد. از نظر ایشان، نگاه انسان به يك ذره خاك يا سنگ به صورت يك جسم بسیط، نوعی ایمان را مبین است که متفاوت است با وقتی که انسان تمام مولکول‌ها و تمام ذرات و عناصر اتمی موجود در این جسم را مشاهده می‌کند- نظم آن را، حرکت آن را، مهندسی پیچیده آن را، تأثیرات آن را و... - هر چه علم بیشتر پیشرفت کند، هر چه کلهکشان‌ها بیشتر شناخته شود، هر چه دریاها و صحراها و ذرات، بیشتر زیر دقت علم قرار گیرد، هر چه نیروهای فشرده در وجود انسان بیشتر شناخته شود، ایمان به خدایی که آفریننده و فراهم کننده این دستگاه عظیم و پیچیده است، پایگاه مستحکم‌تری پیدا خواهد کرد. به باور ایشان، امروز قوای عظیمی را که در وجود محدود انسان هست، علم کشف می‌کند؛ در سلسله اعصاب، در ذرات وجود، در تمام مولکول‌های سرتاپای اعضا و در مغز. مقام معظم رهبری معتقدند وقتی انسان به این یافته‌های علمی نگاه می‌کند، ایمانش قوی‌تر می‌شود.^۲

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جوانان نخبه و دانشجویان، ۱۳۸۳/۷/۵
 ۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با گروه کثیری از جوانان استان اردبیل، ۱۳۷۹/۵/۵

ارزش معرفت شناختی علم

مقام معظم رهبری معتقدند اصولی وجود دارد که باید از این اصول تخطی نشود. یعنی به نام فکرپردازی و اندیشه‌ورزی، از اصول انحراف پیدا نشود. اصول، شاخص‌های راه صحیح و صراط مستقیم است و نباید اصول را به دیواره‌هایی تشبیه کنیم که انسان از وسط این دیواره‌ها حرکت کند؛ بلکه اصول شاخص‌اند. یک راه و صراط مستقیمی هست که این، انسان را به هدف می‌رساند. این صراط مستقیم را باید شناخت و کشف کرد. به باور معظم له، هیچ کس در محدوده صراط مستقیم زندانی نشده و اجبار به پیمودن صراط مستقیم در هیچ کس نیست. این اصول کسی را اجبار، الزام و محدود نمی‌کند، بلکه انسان را هدایت می‌کند و به او می‌گوید اگر بر طبق این اصول حرکت کند، به نتیجه مطلوب خواهد رسید و اگر از آن تخطی کند، به هدف نخواهد رسید.^۱

در همین نقطه است که ایشان مهم‌ترین اصل معرفت شناختی را در علم و غیر آن نتیجه‌گیری می‌کنند و آن رد نسبی‌گرایی در همه حوزه‌هاست. ایشان بر این باورند که در غرب به غلط علم و عقل را مطلق کردند و گفتند دین کنار برود و علم و عقل بیاید. اما در چهل، پنجاه سال اخیر در عقل هم دارند خدشه می‌کنند و با صدای بلند محکومات عقلی را انکار می‌کنند و به نسبی‌گرایی و شکاکیت در همه اصول - اصول اخلاقی، اصول عقلانی و حتی اصول علمی - کشانده شده‌اند. از نظر ایشان این تجربه، تجربه‌ای نیست که کسی از آن تقلید کند. ما نباید راه طی شده به منزل نرسیده غرب را دنبال کنیم.^۲ مقام معظم رهبری معتقدند هیچ انسانی نیست که در مجموعه تفکراتش، یک حرف غلط با یک فکر باطل - ولو نادانسته - نباشد. آن کسی هم که فرضاً تصور غلط یا ایده باطلی را دنبال می‌کند، لابد چیزهایی در کلماتش هست که آن‌ها حق است. اما این را نمی‌توان به صورت یک مبنای فکری و فلسفی در آورد و ادعا کرد اصلاً حق مطلق و باطل مطلق وجود ندارد. از نظر ایشان، حق مطلق وجود دارد، باطل مطلق هم وجود دارد. بنابراین، نظریه نسبی‌گرایی در حق و باطل را رد می‌کنند.^۳

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با دانشجویان سراسر کشور، ۱۳۸۷/۷/۷

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با دانشجویان و اساتید دانشگاه‌های استان کرمان، ۱۳۸۴/۲/۱۹

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷/۲/۲۲

گفتار دوم

گفتار دوم: جایگاه نظام علمی

جایگاه و شأن آموزش و پژوهش در منظومه فکری مقام رهبری، تابع شأن و جایگاهی است که ایشان برای علم و دانش و نسبت آن با سایر عرصه‌های حیات اجتماعی قائل‌اند. ایشان اعتقاد راسخ دارند که پیشرفت و رشد علمی در رأس همه کارهای اساسی برای پیشرفت کشور است. به همین دلیل، ایشان مهم‌ترین زیرساخت کشور را زیرساخت انسانی می‌دانند که به وسیله علم شکل می‌گیرد.^۱ ایشان برای سعادتی جامع، علم را کافی نمی‌دانند؛ اما قطعاً علم را نه فقط یک شرط لازم، بلکه یک شرط لازم بسیار مهم برای این مقصود می‌دانند. از نظر ایشان اگر امروز کشوری از لحاظ علمی پیشرفت نکرد، نه اقتصادش، نه اقتدار جهانی‌اش و نه زندگی مردم پیش نخواهد رفت.^۲ از نظر ایشان ما هر کار دیگری بکنیم، اگر در علم تهیدست باشیم، آن کارها، کارهای عقیم و بی‌عاقبتی خواهد بود.^۳ ایشان معتقدند: ملتی که از علم و دانش برخوردار بود، فتوحات علمی داشت و توانست در دنیا در علم نوآفرینی کند، به طور طبیعی دارای اعتماد و عزت نفس خواهد بود. اگر این عزت نفس و این اعتماد به نفس در ملتی پدید آمد، بسیاری از مشکلات او حل خواهد شد؛ کارهای بزرگ می‌کند، خطرپذیری‌ها می‌کند، در میدان‌های دشوار قدم می‌گذارد و کوه‌ها را از جا می‌کند. کلید این کارها، علم است.^۴ ایشان، همچنین دانش را منشأ قدرت و ثروت می‌دانند و زورگویی غرب را نیز ناشی از سیطره و اقتدار علمی آن می‌دانند. از نظر ایشان، منشأ قدرت اقتصادی و سیاسی غربیان هم قدرت علمی است. پایه و مایه همه این‌ها، قدرت علمی است. یک ملت، با اقتدار علمی است که می‌تواند سخن خود را به گوش همه افراد دنیا برساند؛ با اقتدار علمی است که می‌تواند سیاست برتر و دست بالا را در دنیای سیاسی حائز شود. اقتصاد هم به دنبال این‌ها به دست می‌آید. علم را می‌شود به پول تبدیل کرد و از لحاظ اقتصادی هم قوی شد.^۵ از نظر ایشان، علم اقتدار است. هرکس این قدرت را به چنگ آورد، می‌تواند تحکم کند؛ می‌تواند غلبه پیدا کند؛ هر کسی که این اقتدار را به دست نیاورد، «صیل علیه»؛ دیگران بر او قهر و غلبه پیدا می‌کنند و به او تحکم می‌کنند. «من وجده صال»؛ هرکس علم را داشت، می‌تواند به دیگران تحکم کند - (و من لم یجد صیل علیه) - علم نداشته باشید، به شما تحکم می‌کنند.^۶ در یک کلام مقام معظم رهبری معتقدند عقب‌ماندگی علمی به همراه خود عقب‌ماندگی اقتصادی، فرهنگی، نظامی و بقیه عقب‌ماندگی‌ها را هم به بار می‌آورد.^۷

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید دانشگاه، ۱۳۸۴/۷/۲۱

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با نخبگان علمی سراسر کشور، ۱۳۸۷/۷/۱۹

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با رؤسای دانشگاه‌ها، مؤسسات آموزش عالی و مراکز تحقیقاتی، ۱۳۸۵/۵/۲۳

۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با وزیر علوم و رؤسای دانشگاه‌ها، ۱۳۸۳/۱۰/۱۷

۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۴/۱۰/۲۹

۶. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با نخبگان جوان، ۱۳۸۶/۶/۱۲

۷. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اعضای انجمن‌های اسلامی دانش‌آموزان سراسر کشور، ۱۳۸۶/۲/۱۹

گفتار سوم

گفتار سوم: اهداف نظام علمی

مقام معظم رهبری، اهداف نظام آموزشی و پژوهشی را ذیل اهداف کلان نظام اسلامی تعریف می‌کند. این اهداف در سطوح کلان مشترک بوده و نمی‌توان مرز مشخصی بین اهداف آموزشی و پژوهشی ایجاد کرد. هم بخش‌های آموزشی و هم بخش‌های پژوهشی در اندیشه معظم له اهداف مشترکی را دنبال می‌کنند. از نظر ایشان هدف نظام آموزشی چه در دانشگاه، چه آموزش و پرورش و چه حوزه یکی است؛ اما هر کدام از جهات مختلف و با روش‌های گوناگون باید به آن اهتمام کنند. از منظر معظم له در نظام اسلامی نقشه این است که در این کارگاه عظیم، انسان‌هایی با خصوصیات مورد نظر نظام اسلامی و انقلاب، تربیت شوند.^۱ هدف اصلی، ساختن جامعه‌ای نمونه و الگو است که بتواند اهداف متعالی نظام اسلامی را پیش برده و آن را به دیگر جوامع معرفی کند و آموزش و پرورش آن قاعده و زیرساخت اساسی برای بنای رفیعی است که ما می‌خواهیم برای آینده کشورمان داشته باشیم.^۲ در دانشگاه هم هدف دانشجویست؛ یعنی استاد و تحقیق و آزمایشگاه و همه این‌ها، برای دانشجوی است. تحقیقی که در محیط دانشگاه انجام می‌گیرد، برای این است که نیروی انسانی رشد کند و صلاحیت کاری را که بر عهده یک نیروی انسانی عالم و کارآمد است، پیدا نماید، تا بتواند آن کار را انجام دهد. اصلاً فلسفه دانشگاه این است؛ و الا دانشگاه برای این نیست که عده‌ای مثلاً اینجا مستخدم باشند و ارتزاق‌شان از اینجا باشد؛ این قهری است، اما هدف این نیست. هدف این است که دانشجو در آنجا بتواند به صلاحیت‌های لازم برسد.^۳

از نظر ایشان، هدف نظام آموزشی و پژوهشی تربیت نیروهایی است شایسته که در دو بعد علمی و اخلاقی رشد کرده باشند. هم حوزه، هم دانشگاه و هم آموزش و پرورش این دو عنصر مهم را به عنوان اهداف مهم خود در راستای اهداف نظام اسلامی تأمین کنند. دو عنصری که هیچ کدام نبایستی مغفول عنه بماند، اگر مغفول عنه ماند، ما ضرر خواهیم کرد؛ یکی عنصر علم و تحقیق و کارایی علمی و جوشیدن استعدادها علمی و این قبیل چیزهاست؛ یکی هم عبارت است از روحیه تدین و حرکت صحیح و سالم‌سازی معنوی و روحی دانشجو. ایشان معتقدند در دانشگاه‌ها، این دو عنصر بایستی بدون تفکیک یکدیگر، با قدرت و با ظرفیت کامل کشور، تعقیب بشود.^۴ از نظر معظم له دانشگاهی که نتواند علم و تحقیق را به دانشجو منتقل بکند و نتواند دانشجو را یک عالم، یک استاد، یک صاحب صلاحیت، یک مبتکر و بالاخره یک مدیر بالفعل برای بخشی از بخش‌های بی‌شمار اداره جامعه بسازد، آن دانشگاه، دیگر دانشگاه نیست. در این زمینه، مسأله استاد، مسأله کتاب درسی، فضای آموزشی، آزمایشگاه و مجلات علمی است.^۵

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار پرشور هزاران نفر از معلمان، ۱۳۸۶/۲/۱۲

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با معلمان سراسر کشور، ۱۳۸۵/۲/۱۲

۳-۴-۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، به مناسبت هفتمین سالگرد تشکیل این شورا، ۱۳۷۰/۹/۲۰

گفتار چہارم

گفتار چهارم: مبانی و منابع نظام علمی

مقام معظم رهبری بر این باورند که نگاه اسلام به انسان، به علم، به زندگی بشر، به عالم طبیعت و به عالم وجود، نگاهی است که معرفت نویینی را در اختیار انسان می‌گذارد. این نگاه، زیربنا و قاعده و مبنای تحقیقات علمی در غرب نبوده است. از نظر ایشان، تحقیقات علمی در غرب، در ستیز با آنچه آن را دین می‌پنداشتند، آغاز شده است. از این جهت، معظم له حق را به محققان غربی می‌دهد. به این دلیل که دینی که رنسانس علیه آن قیام کرد و خط فکری و علمی دنیا را در جهت مقابل و مخالف آن ترسیم کرد؛ نه دین واقعی، بلکه توهمات و خرافاتی بود با عنوان دین. دین کلیسایی قرون وسطایی، دین و معرفت دینی نبود. بدیهی بود که عقده‌ها و گره‌ها در ذهن دانشمندان، نخبگان و زیدگان فکری باقی بماند و برایش راه علاج‌های ضددینی و غیردینی پیدا کنند. بر همین پایه، مقام معظم رهبری معتقدند هنوز چگونگی کنار آمدن علم و دین برای آن‌ها مسأله است؛ لیکن مسأله ما این نیست. در جهان بینی اسلامی، علم از دل دین می‌جوشد و بهترین مشوق علم، دین است. دینی که ما می‌شناسیم، جهان بینی دینی‌ای که ما از قرآن می‌گیریم، تصویری که ما از آفرینش، از انسان، از ماوراء الطبیعه، از توحید، از مشیت الهی و از تقدیر و قضا و قدر داریم، با علم سازگار است؛ لذا تولیدکننده و تشویق کننده علم است.^۱ از نظر مقام معظم رهبری، پایه و مبنای علوم انسانی‌ای که امروز در غرب مطرح است، از اقتصاد، جامعه‌شناسی، مدیریت و انواع و اقسام رشته‌های علوم انسانی، بر مبنای یک معرفت ضددینی و غیردینی و نامعتبر از نظر کسانی است که به معرفت والا و توحیدی اسلامی رسیده باشند.^۲ ایشان بر پایه مبانی و جهان بینی توحیدی منابع آموزش و تحقیق را متفاوت از جهان بینی اومانیستی می‌دانند. برخی از این منابع در نظام فکری حاکم بر دنیای مدرن امروزی مورد توجه و اهتمام است اما جایگاه هر کدام از این منابع و رابطه آن با انسان و خدا متفاوت با دیدگاه مقام معظم رهبری است. معظم له معتقدند در نظام علمی مبتنی بر جهان بینی توحیدی منابع زیر باید به عنوان منابع اصلی تحقیق و تعلیم مد نظر باشند.

عقل

مقام معظم رهبری با اتکاء به روایت «العقل ما عبد به الرحمن و اكتسب به الجنان»؛ معتقدند عقل این است که انسان را به راه راست هدایت کند و راه عبادت خدا را هموار کند. شاخص اصلی آن هم عمل خالصانه و برای رضای خداست.^۱ ایشان با اشاره به حدیثی دیگر از رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) می‌فرماید عقل عقل جاهل است و پابندی است که مانع می‌شود از این‌که انسان با جهالت حرکت کند.^۲

مقام معظم رهبری معتقدند بعثت در واقع دعوت مردم به عرصه تربیت عقلانی و تربیت اخلاقی و تربیت قانونی بود. این‌ها چیزهایی است که زندگی آسوده و رو به تکامل انسان به آن‌ها نیازمند است و در درجه اول، تربیت عقلانی است. یعنی نیروی خرد انسانی را استخراج کردن، آن را بر تفکرات و اعمال انسان حاکم قرار دادن، مشعل خرد انسانی را به دست انسان سپردن، تا راه را با این مشعل تشخیص بدهد و قادر بر طی کردن آن راه باشد؛ این اولین مسأله است و مهم‌ترین مسأله هم همین است. از نظر مقام معظم رهبری علاوه بر این‌که در درجه اول در بعثت پیغمبر، مسأله عقل و دانایی مطرح شده است، در سراسر قرآن و تعالیم غیرقرآنی پیغمبر هم، تکیه بر عقل و خرد و تأمل و تدبر و تفکر است. معظم له معتقدند نه تنها در زندگی پیغمبر خاتم، بلکه در کارنامه و زندگی همه پیغمبران دعوت به عقل در درجه اول است و این مسأله در اسلام قوی‌تر و روشن‌تر است. به همین دلیل، اولین کار پیامبر مکرم اسلام از نظر ایشان اثره عقل و برشوراندن قدرت تفکر است. عقل است که انسان را به دین راهبرد می‌دهد و انسان را به دین می‌کشانند. عقل است که انسان را در مقابل خدا به عبودیت و اداری می‌کند.^۳ ایشان با اشاره به حدیثی دیگر از حضرت پیغمبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) که می‌فرماید: «ما قسم الله للعباد شیئاً افضل من العقل»؛ معتقدند خداوند متعال در میان نعمات گوناگون و رنگارنگ، به شهادت نبی اسلام میان بندگان هیچ نعمتی به ارزش خردمندی تقسیم نکرده است.^۴ ایشان معتقدند آزاد فکری و عقلانیت شیعه دو عنصر ملازم هستند. تفکرات شیعه، عقلانی است. تشیع از اول در تعالیم ائمه (علیهم‌السلام) به سوی عقل منطقی و استدلال سوق داده شده است.^۵ از نظر ایشان ائمه (علیهم‌السلام) به تبع قرآن کریم، ما را به کارگیری خرد و اندیشه دستور داده‌اند.^۶ ایشان بر این باورند که توحید، وادی بسیار با عظمتی است که در آن باید با تکیه به تفکر و تدبر و تعقل، پیش رفت. از نظر ایشان واقعاً هم عقل و تفکر می‌تواند انسان را پیش ببرد؛ اما در مراحل مختلف، عقل به نور وحی و نور معرفت و آموزش‌های اولیای خدا، تجهیز و تغذیه می‌شود؛ لیکن بالاخره آنچه که پیش می‌رود، عقل است. بدون عقل، نمی‌شود هیچ جا رفت.^۷ از نظر ایشان، اعتقاد به توحید، با همه برکاتی که دارد، به نورانیتی احتیاج دارد که جز از طریق عقلی که با وحی الهی هدایت شده باشد، رسیدن به آن، امکان‌پذیر نیست.^۸ ایشان با اشاره به اندیشه علمی شیخ «مفید» معتقدند عقل، مستقلاً از فهم همه مباحثی که در علم کلام مطرح می‌شود، ناتوان است، مثلاً در باب صفات باری، مانند: اراده و سمع و بصر و امثال آن، عقل به مدد وحی است که می‌تواند در وادی معرفت درست گام نهد و به تنهایی وارد شدنش در این وادی که مربوط به حضرت حق (جل و علا) است، ورود در تیه ضلالت است، و این در واقع مضمون همان روایاتی است که آدمی را از تکلم در باب خدای متعال نهی می‌کند.^۹

۱-۲-۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در سالروز عید سعید مبعث، ۱۳۸۸/۴/۲۹

۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با استادان و دانشجویان قزوین، ۱۳۸۲/۹/۲۶

۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با روحانیون، ۱۳۸۵/۸/۱۷

۶. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اقشار مختلف مردم در روز نیمه شعبان، ۱۳۸۷/۵/۲۷

۷. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اقشار مختلف مردم (روز یازدهم ماه مبارک رمضان و میلاد امام حسن مجتبی علیه‌السلام)، ۱۳۶۹/۱/۲۲

۸. آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با کارگزاران نظام، به مناسبت سالروز ولادت رسول اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله) و امام جعفر صادق (علیه‌السلام)، ۱۳۷۱/۶/۲۴

۹. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، پیام به کنگره جهانی هزاره شیخ مفید، ۱۳۷۲/۱/۲۸

کتاب و سنت

به بیان مقام معظم رهبری، اگر حق و باطل قابل امتزاج و اشتباهند، معیاری برای تشخیص لازم است؛ چون ممکن نیست که خداوند مردم را بدون معالم و نشانه‌ها رها کند. این معیار شناخت حق و باطل را باید از قرآن، حدیث و کلمات اولیاء و بزرگان با دقت جستجو کرد. هرچه بر طبق شرع است، حق می‌باشد و هر چه بر خلاف شرع بود، باطل است. از نظر ایشان در همه جا، این معیار برای همه مردم قابل استفاده نیست؛ چون تشخیص شرع و خلاف شرع هم کار آسانی نیست.^۱

از نظر معظم له، هر يك از ائمه (علیهم السلام) شط خروشانى هستند که فضای معرفت و استعدادهای بشری را سیراب و بارور کرده‌اند.^۲ ایشان در این مسیر، ادعیه مؤثره را منبع فیاض علوم و معارف می‌دانند. از نظر ایشان در دعاهای معتبر خیلی معارف وجود دارد که انسان این‌ها را در هیچ جا پیدا نمی‌کند؛ جز در خود همین دعاها. در منابع معرفتی ما، چیزهایی وجود دارد که جز در صحیفه سجادیه یا در دعاهای مؤثر ائمه (علیهم السلام) انسان اصلاً نمی‌تواند این‌ها را پیدا کند. این معارف با زبان دعا بیان شده است. نه این‌که خواسته باشند آن را کتمان کنند؛ بلکه طبیعت آن معرفت، طبیعتی است که با این زبان می‌تواند بیان شود؛ با زبان دیگری نمی‌تواند بیان شود؛ بعضی از مفاهیم جز با زبان دعا و تضرع و گفتگو و نجوای با پروردگار عالم اصلاً قابل بیان نیست. به همین دلیل در روایات و حتی در نهج البلاغه از این‌گونه معارف کمتر دیده می‌شود؛ اما در صحیفه سجادیه، دعای کمیل، مناجات شعبانیه، دعای عرفه امام حسین، دعای عرفه حضرت سجاد و در دعای ابوحمزه ثمالی از این‌گونه معارف، فراوان می‌بینیم.^۳

باید توجه داشت ذکر مختصر منابع مذکور، به معنای غفلت از سایر منابع و یا انکار آن‌ها نیست. مقام معظم رهبری در مناسبت‌های مختلف به منابعی دیگر اشاره داشته‌اند که به جهت اختصار به همین مقدار بسنده می‌کنیم.

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمعی از مسئولان و کارکنان نهادهای سازمان‌های خدماتی و حمایت‌کننده از مستضعفان و محرومان، ۱۳۶۸/۷/۱۲

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار مداحان به مناسبت میلاد حضرت فاطمه سلام‌الله، ۱۳۸۲/۵/۱۷

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اعضای هیأت دولت، ۱۳۸۴/۷/۱۷

گفتار پنجم

گفتار پنجم: ضرورت نوسازی در نظام علمی

یکی از مهم‌ترین مباحث مورد توجه رهبری، اهمیت و ضرورت نوسازی نظام علمی کنونی حاکم بر کشور است. ایشان نظام آموزشی و پژوهشی موجود در کشور را دارای ایرادات محتوایی و شکلی جدی و جزئی می‌دانند که باید برای اصلاح آن اقدامات لازم صورت بگیرد. از نظر ایشان، این ایرادات هم در آموزش و پرورش، هم در آموزش عالی و هم در حوزه قابل مشاهده است؛ اما یکسان و یک اندازه نیست. نگاه مقام معظم رهبری، گاه در جهت اخذ و استفاده بیشتر از رویکردهای موجود در دنیا و گاه متوجه تغییر مبانی اساسی آن است.

مقام معظم رهبری معتقدند: نظام قدیمی «حافظه‌پروری» باید تبدیل شود به نظام‌های پیشرفته به روز دنیا. از نظر ایشان در دنیا نظام‌های جدیدی برای آموزش کودکان، نوجوانان، جوانان - چه در دوره دبیرستان، چه در دوره دانشگاه - به وجود آمده است. بایستی از یک مقطعی شروع و شیوه قدیمی شصت سال پیش را که همچنان حاکم بر کشور است، یا تبدیل و تصحیح کرد؛ یا باید آن را به طور کلی و یا تدریجی تغییر داد.^۱

نوسازی مورد نظر ایشان هم آموزش و پرورش و هم دانشگاه را شامل می‌شود. مقام معظم رهبری، حوزه‌ها را هم بی‌نیاز از این اصلاحات نمی‌داند؛ اما نوع اصلاحات مورد توجه ایشان در حوزه‌ها متفاوت با دانشگاه و آموزش و پرورش است. ایشان معتقدند آموزش و پرورش کنونی کشور ما، ساخته و پرداخته فکر ما، برنامه‌های ما و فلسفه ما نیست و این جزء مسلماتی است که به آن توجه نمی‌کنیم! از روزی که نظامی به نام نظام آموزش و پرورش در این کشور به وجود آمد بنای کار بر آن فلسفه‌ای نبود که ما امروز دنبال آن فلسفه هستیم. دو عیب بزرگ وجود داشت. یک عیب از جنبه اعتقادی و ایمانی، یک عیب از جنبه سیاسی و مدیریتی کشور.^۲

ایشان معتقدند: عیب جنبه ایمانی این بود که کسانی که آموزش و پرورش جدید را وارد کشور کردند، نه فقط نیتشان متدین کردن مردم و جوان‌ها نبود، بلکه به عکس، نیتشان دور کردن مردم از عقاید دینی بود. از نظر رهبر معظم انقلاب، بعضی از طراحان اولیه، برنامه‌ریزان و نویسندگان کتاب‌های درسی در وزارت آموزش و پرورش، کاملاً جزء آدم‌های بی‌دین نبودند؛ در بین آن‌ها آدم‌های متدین هم بودند، اما کلان برنامه این بود. همان برنامه‌ای که در آموزش و پرورش به یک شکل، در مسأله کشف حجاب به یک شکل، در مسأله کوبیدن مراکز مذهبی به وسیله رضاخان به یک شکل خودش را نشان می‌داد؛ یعنی توسعه تفکرات غیردینی، بلکه ضد دینی.^۳ به نظر مقام معظم رهبری، عیب دوم آموزش و پرورش اولیه در جنبه سیاسی و مدیریتی آن بود از آن جهت که رویکردی ضد ملی داشت.^۴

ایشان معتقدند با وجود این‌که در دوره انقلاب، خیلی کارها در آموزش و پرورش انجام گرفته است؛ اما نظام آموزش و پرورش تحول پیدا نکرده و همان نظام قدیمی است! عیوبی که معلمان قدیمی، مدیران آموزش و پرورش و پرورشی‌های آگاه و قدیمی معمولاً می‌شمرند، می‌گویند درس‌ها حفظی است، قدرت ابتکار را در جوان‌ها به وجود نمی‌آورد، تأمل نیست، کار متراکم و انبوه است و... این‌ها همه ناشی از همان نظام قدیمی است که از قدیم مانده است و کهنه، متراکم، غبار گرفته و متصلب، در نظام ما باقی مانده است. از نظر ایشان در مسائل روبنایی کارهای زیادی شده است: کتاب‌ها با «بسم الله» شروع نمی‌شد، حالا با «بسم الله» شروع می‌شود؛ آیه قرآن نداشت، حالا دارد. کارهای خوبی از این دست انجام گرفته است.^۵ اما این تغییرات از نظر ایشان مبنایی و بنیادی نیست و لازم است اتفاق دیگری در این عرصه بیافتد.

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳/۱۰/۱۳۸۴

۲-۳-۴-۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار وزیر، معاونان و مدیران آموزش و پرورش سراسر کشور، ۱۳/۵/۱۳۸۶

نوسازی دانشگاه

مقام معظم رهبری، ایرادات اساسی دانشگاه و مبدأ و عامل شکل‌گیری آن را شبیه به جریان آموزش و پرورش می‌دانند. از نظر ایشان کسانی که دانشگاه را بنیان‌گذاری کردند نه تنها اساس دین را قبول نداشتند، بالاتر از این، می‌خواستند دین را ریشه‌کن کنند.^۱ معظم له معتقدند دین را باید در دانشگاه‌ها زنده کرد. دانشگاه به سبک کنونی، از ابتدا بی‌دین متولد شده؛ یعنی طراحی کردند که دانشگاه، بی‌دین زاییده شود. از نظر ایشان این بدین معنا نیست که فلان مؤسس یک دانشگاه، آدم متدینی بوده یا نبوده؛ اصلاً به آن ربطی ندارد؛ بنای دانشگاه، یک بنای غیردینی، بلکه ضد دینی بوده است؛ مثل روشنفکری کشور ما که از ابتدا بی‌دین متولد شده است. به همین دلیل چون بنا، بنای غلطی بوده بایستی دگرگون بشود.^۲

نکته مهم دیگر از نظر ایشان همانی است که در آموزش و پرورش نیز وجود دارد؛ یعنی حفظ محوری و تقلیدگرایی. ایشان معتقدند هنوز در دانشگاه‌هایمان می‌بینیم که معلم چند صد صفحه کتاب را برای یک واحد درسی به دانشجو داده بخواند. باید فکر کرد و باید افراد برگزیده و شاخص بنشینند نظامی را طراحی کنند که جوان میل به پژوهش، تعمق و تحقیق پیدا کند.^۳

به طور کلی، رهبری ایرادات حاکم بر نظام علمی کشور را متأثر از جریان کلانی می‌داند که در دوران پهلوی بر کشور سیطره پیدا کرد و اهتمام اصلی آن بر حذف دین از حوزه‌های علمی و آموزشی بود.

نوسازی حوزه

از نظر مقام معظم رهبری، حوزه‌های علمیه نیز باید انتظارات مهمی را برآورده سازند که با شکل و سازماندهی کنونی حوزه‌های ما نمی‌توانند آن انتظارات را پاسخ دهند؛ مگر در آن برنامه‌ریزی شود و طرح نوینی افکنده و دنبال گردد.^۴ به نظر ایشان همه باید برای ساختن و اصلاح حوزه- و اگر این تعبیر به گوش‌ها سنگین نیاید، برای مدرنیزه کردن حوزه- منطبق با نیازها بکوشند. همه مسئولیت دارند و تمام کسانی که دستشان می‌رسد کاری انجام بدهند- از طلاب تا فضایی جوان تا مدرسان و مراجع عظام (اعلی‌الله کلمتهم) تا مسئولان کشور و مؤمنان و علما و دین باوران و مخلصان دانشگاهی که در سطح کشور هستند- هر کدام می‌توانند سهمی در این کار داشته باشند. در این مسیر باید از موجودی ارزشمند حوزه علمیه قم استفاده بشود و سازماندهی و جهت‌دهی بشود و از دوباره‌کاری‌ها پرهیز گردد.^۵

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با وزیر و مسئولان وزارت فرهنگ و آموزش عالی و رؤسای دانشگاه‌های کشور، ۱۳۶۹/۵/۲۳.
 ۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، به مناسبت هفتمین سالگرد تشکیل این شورا، ۱۳۷۰/۹/۲۰.
 ۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمعی از برجستگان و نخبگان علمی و اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۷/۷/۲۳.
 ۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با مجمع نمایندگان طلاب و فضایی حوزه علمیه قم، ۱۳۶۸/۹/۷.
 ۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با مجمع نمایندگان طلاب و فضایی حوزه علمیه قم، ۱۳۶۸/۹/۷.

گفتار ششم

گفتار ششم: ساحت آموزش

بر پایه نظریات مقام معظم رهبری، در حقیقت، بخش عمده و بدنه فوتی‌ترو فوری‌تر در نظام علمی کشور، همین بخش مربوط به فرهنگ کلاسی، آموزشی، تخصصی و انسان‌سازی - به معنای تربیت آدم‌های کارآمد و نیروی انسانی - است. هدف این بخش تولید نیروی انسانی کارآمد برای اداره انقلاب است و از دبستان‌ها و حتی تا حدودی ماقبل دبستان‌ها شروع می‌شود و به دانشگاه‌ها و مراکز عالی می‌رسد.^۱

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۸/۹/۲۱.

روش‌های نظام آموزشی

آنچه در بیانات مقام معظم رهبری مشهود و ملموس است بیان ملاحظات کلی در خصوص مسائل روش شناختی است. ایشان در خصوص انواع روش‌ها به جزئیات نمی‌پردازند؛ بلکه غالباً ایرادات روش شناختی موجود را متذکر شده و پیشنهادات کلی و بنیادین لازم برای اصلاح روش‌های آموزشی را مورد توجه قرار داده‌اند که در اینجا به همین موارد اشاره می‌شود.^۱ مهم‌ترین مسأله کنونی نظام آموزشی ما از منظر مقام معظم رهبری، مبانی و فلسفه غیردینی و گاه ضد دینی حاکم بر آن است. بر این اساس، مقام معظم رهبری قبل از هر چیز تغییر فلسفه و جهت‌گیری اصلی کنونی را در اولویت می‌دانند. ایشان، اصلاح روش‌ها و شیوه‌های آموزشی را منوط به تغییر این مبانی می‌دانند.

به نظر رهبر انقلاب اسلامی، در دانشگاه‌ها، روش‌ها و روابط، باید صد درصد اسلامی بشود و مدیریت‌ها باید برای اسلام در دانشگاه‌ها، اصالت قائل بشوند. از نظر ایشان، مادامی که دانشگاه، پرورشگاه متخصصان مسلمان و متعهد نباشد، دانشگاه مطلوب انقلاب نخواهد بود و این نمی‌شود، مگر این‌که اساس و روش و سیستم در دانشگاه‌ها اسلامی باشد. معظم له معتقدند درس‌ها، هرچه که می‌خواهد باشد؛ استاد، هر کس که می‌خواهد باشد؛ اما روابط، باید روابط اسلامی باشد؛ یعنی مدیران، دانشجویان و استادان، اصالت را به اسلام بدهند و رعایت احکام اسلام را بکنند.^۲ بنابر بیانات مقام معظم رهبری، ما در تمدن اسلامی و در نظام مقدس جمهوری اسلامی که به سمت آن تمدن حرکت می‌کند، این را هدف گرفته‌ایم که دانش را همراه با معنویت پیش ببریم. این‌که می‌بینید دنیای غرب نسبت به پایبندی ما به معنویت، حساس است؛ بردین داری ما اسم تعصب و تحجر می‌گذارد و علاقه‌مندی ما به مبانی اخلاقی و انسانیت را مخالفت با حقوق بشر قلمداد می‌کند، به خاطر آن است که این روش، ضد روش آن‌هاست. آن‌ها علم را پیش بردند؛ اما جدای از اخلاق و معنویت. ما می‌خواهیم علم با اخلاق پیش برود. دانشگاه همچنان که مرکز علم است، مرکز دین و معنویت هم باشد. متخرّج دانشگاه‌های کشور، مثال متخرّج حوزه‌های علمیه، دین‌دار بیرون بیاید.^۳

از نظر مقام معظم رهبری، در آموزش و پرورش نیز قبل از هر چیز لازم است فلسفه و جهت‌گیری تغییر کند. باید فلسفه آموزش و پرورش اسلامی، واضح باشد و بر اساس این فلسفه، افق آینده آموزش و پرورش کشور روشن باشد؛ معلوم باشد ما دنبال چه هستیم و کجا می‌خواهیم برویم و بر اساس آن خط‌کشی بشود، برنامه‌ریزی بشود و راه‌ها مشخص بشود. آموزش و پرورش باید از روزمرگی بیرون بیاید.^۴ به بیان ایشان باید ببینیم ما چه می‌خواهیم؟ محصول و خروجی آموزش و پرورش را چه می‌خواهیم باشد؟ اول این را مشخص بکنیم؛ ترسیم بکنیم؛ بعد ببینیم که برای ساختن چنین موجودی، چنین مردی، زنی، جوانی، چه کارهای مهم و اساسی، چه تعالیم لازم، در خلال چه برنامه آموزشی باید داده شود، تا این موجود پرورش پیدا کند. آن وقت آدم‌های کارآمد بنشینند آن نظام را تعریف و تدوین کنند و با شجاعت لازم وارد میدان شوند و تشکیلات آموزش و پرورش را بر طبق آن نظام تعریف کنند و تحقق ببخشند. این، می‌شود تحول حقیقی و بنیانی.^۵ برای نیل به این مقصود از نظر مقام معظم رهبری لازم است افراد صاحب نظر و عمیق بنشینند همین را تدوین کنند؛ معلوم بشود که ما می‌خواهیم پیام‌آموزیم، تعلیم بدهیم و پرورش بدهیم، تا چه اتفاقی بیافتد. این فلسفه آموزش و پرورش است؛ این را مشخص بکنند؛ تدوین بکنند.

۱. البته رهبری در خصوص روش‌های آموزشی و پژوهشی در حوزه در برخی موارد وارد جزئیات شده و با دقت ابعاد موضوع را مورد بحث قرار داده‌اند. در اینجا جنس مباحث و حجم مطالب به گونه‌ای است که پرداختن به آن در مقاله حاضر مناسب نیست.
 ۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در جمع طلاب حوزه‌های علمیه و دانشجویان دانشگاه‌ها، به مناسبت روز وحدت حوزه و دانشگاه، ۱۳۶۹/۹/۲۸.
 ۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با پرستاران و جانبازان به مناسبت روز پرستار، ۱۳۷۶/۶/۱۹.
 ۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با وزیر، معاونان و مدیران آموزش و پرورش سراسر کشور، ۱۳۸۶/۵/۳.
 ۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با معلمان سراسر کشور، ۱۳۸۵/۲/۱۲.

آن وقت بر اساس این فلسفه، نظام مطلوب آموزش و پرورش به دست خواهد آمد. آن نظام بایستی مثل يك جدول، از برنامه های گوناگون پر بشود.^۱

مقام معظم رهبری معتقدند یادگرفتن يك روش اداری، يك روش آموزشی، يك دانش، يك اختراع از کشورهای دیگر ایرادی ندارد. اما اولاً باید آنچه را که می‌گیریم، ارزیابی کنیم، ببینیم به درد ما می‌خورد یا نه. اگر صد درصد به درد ما می‌خورد، صد درصد قبول کنیم؛ اگر صد درصد به درد ما نمی‌خورد و مضر است، صد درصد رد می‌کنیم. اگر بین این دوتا است، به همان اندازه‌ای که به درد می‌خورد، قبول کنیم، ما بقی‌اش را رد کنیم. از نظر ایشان به ما نباید تزریق کنند؛ ما باید انتخاب کنیم.^۲ ثانیاً، این ماجرای «شاگرد، استادی» تا ابد نباید طول بکشد. باید شاگردی کرد اما تا ابد نباید انسان شاگرد بماند. ما باید خودمان استاد بشویم.^۳ مقام معظم رهبری معتقدند تاکنون رویکرد ما در اخذ روش‌های آموزشی، تقلیدی محض بوده است. در غرب شیوه های آموزشی و پرورشی خوبی داشتند و ما هم از آن‌ها یاد گرفتیم. این‌که دبستان‌ها از مکتب‌خانه‌های قدیم بهتر بود؛ دبستان، دبیرستان، تقسیم‌بندی‌ها، خوب بود. ایشان این‌ها را رد نمی‌کنند؛ از نظر ایشان این‌ها مفید است؛ اما به این موضوع توجه نشد که چقدر، چه جور و با کدام رویکرد، ما باید با این واردات برخورد کنیم. آن‌ها گفتند شش کلاس این جور باشد، شش کلاس آن‌جور باشد، ما همان را آوردیم. بعد، آن‌ها روش‌شان را تغییر دادند، پنج کلاس و سه کلاس و... ما هم این را یاد گرفتیم، آوردیم. آن‌ها کتاب درسی با درس‌های مختلف داشتند، گفتند این‌ها را تعلیم بدهید، ما هم همین‌طور این تراکم تعلیمات را فرا گرفتیم. از نظر ایشان شیوه سازماندهی آموزش پرورش هم از لحاظ قالب، هم از لحاظ محتوا يك شیوه تقلیدی محض است. ما باید نگاه کنیم ببینیم چه لازم داریم و این شیوه‌ای که هست، کجایش معیوب است.^۴

مقام معظم رهبری معتقدند روش‌های آموزشی باید به گونه‌ای باشد که احترام معلم و استاد حفظ بشود. ایشان با انتقاد از روش‌های غربی معتقدند روش آموزش در حوزه تعلیم و تربیت اسلامی به گونه‌ای بوده است که دیده نشده متعلمی در مقابل معلم و استاد خود پایش را دراز کند. معلم در مقابل متعلم، حرمت داشته و برخوردار از کرامت حقیقی بوده که هنوز نشانه آن در حوزه های علمیه ما باقی است؛ چون حوزه‌های علمیه کمتر از روش‌های غربی در حوزه فرهنگ متأثر شده‌اند. بنابراین، هنوز آن شیوه‌ها در حوزه‌های علمیه هست و معلم از يك حرمت، کرامت و ارزش در نظر متعلم برخوردار است. هیبت او- هیبت نه ناشی از ترس، ناشی از عظمت- در دل متعلم است. از نظر ایشان در روش‌های اسلامی متعلم در درس اشکال هم می‌کند، اجازه هم لازم نیست بگیرند که استاد! اجازه می‌فرمایید. نه، معلم دارد حرف می‌زند، استاد مشغول حرف زدن است، از آن طرف يك طلبه ای بنا می‌کند اشکال کردن، استاد هم اشکال او را گوش می‌کند. گاهی تندی هم می‌کند؛ یعنی متعلم با جرأت، با گستاخی با معلم حرف می‌زند بر سر مسأله علمی؛ اما همین متعلم در مقابل این معلم خاضع و خاشع است، دست او را می‌بوسد، در مقابل او پایش را دراز نمی‌کند، به او «تو» نمی‌گوید. از نظر ایشان هزار و دویست، سیصد سال ما رابطه معلم و متعلم را این‌جور در کشورمان پیگیری می‌کردیم.^۵

از نظر مقام معظم رهبری، در اسلام همان‌طور که معلم احترام دارد و باید تکریم شود، متعلم و شاگرد را هم باید تکریم کرد. به شاگرد اهانت نباید کرد. این يك جنبه پرورشی بسیار عمیق دارد. اینجا هم يك روایتی است که این‌طور نقل شده: «تواضعوا لمن تعلمون منه و تواضعوا لمن تعلمونه»؛ از کسی که فرا می‌گیرید، تواضع کنید و کسی هم که از شما فرا می‌گیرد، تواضع کنید. «و لا تكونوا جبابره العلماء». جبار دو نوع است: جبار سیاسی، جبار علمی. جبار علمی نباشید؛ جباران عالم نباشید. معلم ممکن است درشتی هم بکند، اما درشتی غیر از تحقیر و اهانت است. شاگرد را باید تکریم کرد. دشنام دادن، تحقیر کردن، حتی زدن، خوب نیست. باید شاگرد را مثل مومی در دست چرخاند و شکل داد؛ منتها با ملایمت.^۶

مقام معظم رهبری معتقدند یکی از عیوب شیوه غرب، آموزش در حفظ محور بودن آن است. از نظر ایشان حافظه برای حفظ کردن بد نیست. حفظ کردن، کتاب خواندن و زیاد خواندن بچه‌ها هیچ اشکالی ندارد چون این معلومات می‌ماند. البته ممکن است بعضی‌اش را هم نفهمند. انسان چیزهایی را ممکن است درست نفهمد، اما این محفوظات برای فعالیت ذهن زمینه

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با وزیر، معاونان و مدیران آموزش و پرورش سراسر کشور، ۱۳۸۶/۵/۳
 ۲-۳-۴-۵-۶. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با معلمان استان فارس، ۱۳۸۷/۲/۱۲

درست می‌کند. محفوظات خوب است؛ اما نباید محور تلاش، حفظ کردن باشد. محور تلاش باید عبارت باشد از فکر، ولو با حفظ هم همراه باشد.^۱ از نظر ایشان در زمینه تحول نظام آموزشی، از جمله کارهایی که باید انجام بگیرد، این است که جوری نظام آموزشی طراحی بشود که جوان به تحقیق، تعمیق علم و دانش علاقه‌مند بشود.^۲

ایشان در مقوله روش، توجه به تفاوت سازمان‌ها و نهادها را مهم می‌دانند. از نظر ایشان حوزه برای خود، علوم، درس‌ها و روش‌هایی دارد؛ دانشگاه هم برای خود، علوم، روش‌ها و مقاصد دارد. هرکدام از این دو نهاد، هم باید روش‌های خود را کامل کنند و هم از تجربه‌های یکدیگر استفاده نمایند.^۳

بدیهی است که معظم له در فلسفه و جهت‌گیری اساسی حوزه که بر پایه جهان‌بینی توحیدی است ایرادی نمی‌بینند اما از نظر ایشان روش‌های آموزشی مرسوم حوزه دارای محاسن و معایبی است که باید بررسی و اصلاح بشود.

به نظر ایشان بزرگانی که در رأس شورای عالی حوزه علمیه هستند، باید به صحنه دنیا و داخل کشور نگاه کنند و ببینند چه نیازهایی وجود دارد و چگونه می‌توان این نیازها را تأمین و افرادی که رفع این نیازها را می‌کنند، تربیت کرد. اگر ما کتاب لازم داریم، پس مؤلف می‌خواهد. یک مؤلف خوب چگونه تربیت می‌شود؟ باید روش تربیتش در برنامه‌های حوزه گنجانده شود. اگر ما مبلغان مسلط می‌خواهیم - البته نه به میزان پنج تا و ده تا و صد تا، بلکه هزارها مبلغ تا بتوانند در هر نقطه دنیا این کارها را انجام دهند؛ تربیت آن‌ها چه شرایطی دارد؟ این شرایط در یک انسان چگونه و با چه عواملی تأمین می‌شود؟ آن موارد و برنامه‌ریزی‌ها منظور شود. باید بررسی شود که تدریس چه دروسی زیادی است و لازم نیست، تا حذف شود. دوره‌ها باید طوری باشد که اگر کسی توانست بخشی از چند دوره را طی کند، همان مقداری را که طی کرده است، برای او مفید باشد. از نظر ایشان این که ما خیال کنیم حتماً بایستی یک نفر بیست سال و یا بیست و پنج سال در حوزه علمیه سر کند؛ این گونه نیست. بعضی از نیازها با ماندن چهار سال در حوزه تأمین می‌شود. بعضی از نیازها با ماندن ده سال تأمین می‌شود. برخی دیگر با ماندن پانزده سال و بعضی هم ممکن است با ماندن بیست سال در حوزه تأمین شود. چرا آن کسی را که با چهار یا پنج سال تحصیل در حوزه می‌تواند بخشی از نیازهای ما را برطرف کند، بی‌جهت ده سال در حوزه نگه داریم؟ باید برنامه‌ریزی کنیم و کسانی را به این حد برسانیم. امتیازاتی قائل شویم و هرکس هم مشخص باشد که چه نیازی را می‌تواند تأمین کند.^۴

از منظر مقام معظم رهبری، ژرف‌نگری در این عرصه منحصر به فرد و توجه به هدف متعالی حوزه ما را به لزوم اهتمام روزافزون بر انتخاب روش‌ها و ابزارهای نو و کارآمد و مبتکرانه، متقاعد می‌سازد و جای تردید نمی‌گذارد که بی‌اعتنایی به این مهم، مخصوصاً در این برهه بی‌سابقه و بی‌نظیر، موجب وارد آمدن زیان‌های جبران‌ناپذیر بر گسترش معرفت دینی و رواج و همه‌گیری ایمان اسلامی خواهد بود. از نظر ایشان حوزه مقدس قم که علوم اسلامی را در سطح راقی و ممتاز تعلیم و تحقیق می‌کند در کنار مراکز دینی به شیوه معمول و معهود که از امتیازات فراوان برخوردار است، باید از مراکزی که شیوه‌های جدید پژوهش و آموزش را تجربه می‌کنند، برخوردار باشد و بر ذخیره کهن و غنی و تمام‌نشدنی خود، فرآورده‌های تازه بشری را نیز بیافزاید.^۵

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با معلمان استان فارس، ۱۳۸۷/۲/۱۲

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمعی از برجستگان و نخبگان علمی و اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۷/۷/۳

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در جمع طلاب حوزه‌های علمیه و دانشجویان دانشگاه‌ها، به مناسبت روز وحدت حوزه و دانشگاه، ۱۳۶۹/۹/۲۸

۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در آغاز درس خارج فقه، ۱۳۷۲/۶/۱۴

۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، پیام به مراسم فارغ‌التحصیلی مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی قم، ۱۳۷۵/۸/۱۱

نهادهای آموزشی

مقام معظم رهبری مهم‌ترین دستگاه‌های آموزشی کشور را آموزش و پرورش، دانشگاه و حوزه‌های علمیه می‌دانند. از نظر ایشان هر کدام از این تشکیلات و نهادها وظایفی داشته و شأن و جایگاه متفاوتی دارند و انتظارات از آن‌ها نیز باید مطابق با همین نقش‌ها و شئون باشد.

آموزش و پرورش

به نظر مقام معظم رهبری، آموزش و پرورش، مهم‌ترین دستگاه مولد است.^۱ این دستگاه مولد، يك کارگاه عمومی آموزشی است برای همه افراد يك جامعه. مثل يك قرنطینه است که همه افراد جامعه از يك نقطه‌ای وارد این مجموعه و این کارگاه می‌شوند و از يك نقطه‌ای خارج می‌شوند؛ آن هم در دورانی از حیات يك انسان که هیچ دورانی از لحاظ فراگیری، به اهمیت این دوران نیست؛ دوران طلایی فراگیری، یعنی از شش سالگی تا هجده سالگی. عموم مردم، در بهترین دوره‌های زندگی برای فراگیری وارد کارگاه عظیمی می‌شوند که اسمش آموزش و پرورش است.^۲

به نظر مقام معظم رهبری از اول ولادت تا وقت مرگ هیچ نقطه و محیطی، برای تربیت انسان‌های آرمانی مورد نظر جامعه مناسب‌تر از آموزش و پرورش نیست. قرنطینه دوازده ساله می‌تواند انسان‌ها را با خصوصیات مثبت تربیت کند. به بیان ایشان اگر کارخانه آموزش و پرورش خوب و در جهت درست کار بکند، همه اجزانش کار بکند، طراحی و مدل‌سازی و مدیریتش خوب کار بکند، بدون تردید یک کشور در هر نقطه‌ای که قرار داشته باشد، بعد از بیست سال، بیست و پنج سال به نقطه‌ای می‌رسد که مردمش دارای خصوصیات برجسته مورد نظر خواهند بود.^۳

از نظر ایشان، آموزش و پرورش مسئول تحویل دادن آدم‌های درس خوانده و کارآمد در همه سطوح نیست؛ همچنان که لزوماً مقدمه دانشگاه نیست. در همه سطوح کشور از زن و مرد لزوماً لازم نیست دانشگاه بروند؛ اما به تعلیمات آموزش و پرورش نیازمندند. از نظر ایشان دانشگاه راه رشد علمی و راه رشد تحقیق است اما این معنایش این نیست که ما فروشنده خوب، راننده خوب، کاسب خوب و تکنیسین خوب نمی‌خواهیم. ایشان دایره آموزش و پرورش را خیلی وسیع‌تر از دانشگاه می‌دانند. بر این اساس معتقدند همت باید این باشد که در آموزش و پرورش کسانی تربیت شوند که به حد لازمی از فرزاندگی، دانایی و معلومات دست پیدا کنند که در هر جایی که انسانی مشغول کار هست، از این حد از دانش و فرزاندگی برخوردار باشد.^۴

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار معلمان سراسر کشور، ۱۳۸۵/۲/۱۲

۲-۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار وزیر، معاونان و مدیران آموزش و پرورش سراسر کشور، ۱۳۸۶/۵/۳

۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با معلمان استان فارس، ۱۳۸۷/۲/۱۲

دانشگاه

مقام معظم رهبری حوزه و دانشگاه را دو نهاد مهم آموزشی اصیل می‌دانند که هر کدام وظیفه‌ای به عهده داشته و مکمل همدیگر می‌باشند.

از نظر ایشان دانشگاه نهاد دانشجویی است که ناظر به اداره امور زندگی مردم، منهای مسائل مربوط به دین است. مردم معاش دارند، کسب دارند، ساختمان دارند، راه دارند، جسم دارند؛ شناسایی‌های گوناگون لازم است، تحقیق در امور زندگی مردم لازم است. علوم مختلف و انواع و اقسام دانش‌های برای بهتر کردن و راه انداختن زندگی مردم وجود دارد. این نهاد مشغول فراگیری این دانش‌هاست که این‌ها را فرا گیرد و در آن‌ها متخصص و صاحب نظر شود؛ درباره آن‌ها تحقیق کند و آن‌ها را برای پیاده شدن در جامعه آماده نماید؛ تحقیقات نو دنیایی را جذب کند و خودش به نوبه خود، تازه‌هایی در این دانش‌ها بیافریند و به بشریت عرضه کند.^۱

حوزه علمیه

به نظر مقام معظم رهبری، نهاد حوزه، متوجه به کسب علوم مربوط به فهم و تبلیغ دین و نوآوری در مباحث دینی و نوآوری در فهم مسائل روز و حادث شونده در زندگی است و کارش عبارت است از تحقیق در مسائل دینی و فراگرفتن احکام الهی در همه شئون زندگی. آن هم نه فقط در آنچه که مربوط به کنج محراب یا کنج خانه است؛ بلکه در قلمرو وسیع زندگی بشر. این گروه، دین را باید فراگیرند؛ احکام جدیدش را تحقیق کنند؛ ناخالصی‌ها و ناسره‌ها را از آن بزدایند و آن را با زبان مناسب، در هر جامعه‌ای و هر زمانی، به رساترین شکل ممکن به مخاطبین برسانند.^۲

به بیان مقام معظم رهبری اگر این دو نهاد دانشجویی (حوزه و دانشگاه) خوب کار کنند و با هم رابطه متقابل و دوستانه داشته باشند، معنایش این خواهد بود که این جامعه، هم دینش و هم دنیایش آباد خواهد شد. حوزه‌ها جهت‌گیری زندگی جامعه را تصحیح می‌کنند؛

دانشگاه‌ها حرکات زندگی جامعه را تسهیل می‌کنند. آن‌ها (حوزویان) فکر، ذهن و روح جامعه را آنچنان از زشتی‌ها و نادرستی‌ها دور می‌کنند که بفهمد به کجا باید حرکت کند، و این‌ها دانشگاهیان وسیله این حرکت را به دست او می‌دهند تا حرکت کند.^۳

گفتار هفتم

گفتار هفتم: ساحت پژوهش

رهبر معظم انقلاب، یکی از بخش‌های اساسی و مهم نظام علمی کشور را بخش پژوهش می‌دانند. از مجموعه بیانات مقام معظم رهبری چنین می‌توان فهمید که از نظر ایشان رویکرد نظام علمی باید بیش از پیش سمت و سوی پژوهشی بیابد. در غیر این صورت نظام علمی کشور نمی‌تواند کارایی لازم جهت پاسخگویی به اهداف و نیازهای اساسی جامعه را پیدا کند. مقام معظم رهبری در کنار تحصیل، نقش تحقیقات را نقش فوق‌العاده مهمی می‌دانند که باید مسئولان به آن بپردازند.^۱ به نظر ایشان برای روییدن علم و ارتقاء علمی هم حتماً تحقیق لازم است؛ بدون تحقیق امکان ندارد.^۲ مقام معظم رهبری معتقدند گسترش دانش و تحقیق و رشد علمی و شکوفایی استعداد‌های انسانی، از جمله نقاط اساسی انقلاب است. جامعه مطلوب اسلام، جامعه‌ای است که در آن، گنجینه‌های فکر و ذهن انسان‌ها - که گرانبهارترین ثروت ملی هر جامعه‌ای است - استخراج و به کار گرفته شود و مراکز تحقیق، فعال و پیشرو وجود داشته باشد.^۳

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در مراسم بیعت جمع کثیری از دانشجویان و دانشگاهیان، ۱۳۶۸/۳/۲۲.

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید دانشگاه‌های سراسر کشور، ۱۳۸۱/۸/۲۲.

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، پیام به مناسبت اولین سالگرد ارتحال حضرت امام خمینی رحمه‌الله، ۱۳۶۹/۳/۱۰.

در منظر مقام معظم رهبری وقتی از دانشگاه اسلامی حرف می‌زنیم، منظور از اسلام فقط به معنای رعایت کردن حجاب و این حرف‌ها نیست؛ تحقق علم و تحقیق، هم يك شاخص اسلامی است.^۱ از نظر معظم له پیشرفت علمی با تقلید حاصل نخواهد شد. مسئولان دولتی باید تحقیق را به عنوان پایه و اساس مورد توجه قرار دهند و بدانند که نه علم و نه فناوری بدون وجود مراکز فعال تحقیقاتی، پیشرفتی نخواهد داشت.^۲ بر پایه نظر مقام معظم رهبری، پیشرفت این است که ما از هر که و هر جور، همه دانش‌های مورد نیازمان را فرا بگیریم؛ این دانش را به مرحله عمل و کاربرد برسانیم، تحقیقات گوناگون انجام بدهیم و برای این‌که دامنه علم را توسعه بدهیم، تحقیقات بنیادی انجام دهیم، تحقیقات کاربردی و تجربی انجام دهیم، تا یا فناوری جدیدی را به وجود بیاوریم یا فناوری را تکمیل کنیم؛ تصحیح کنیم و انجام بدهیم؛ در زمینه آموزش‌های مدیریتی از پیشرفت‌های دنیا فرا بگیریم، آن را بین خودمان بر طبق نیازها و عرف و فرهنگ خودمان تحلیل و فهم کنیم و با جامعه‌مان تطبیق کنیم.^۳

مقام معظم رهبری تحقیق علمی را به معنای واقعی کلمه، تلاش برای رسیدن به حقایق نامکشوف می‌دانند. از نظر ایشان تحقیق، یعنی کاویدن، کاوش، تلاش کردن برای رسیدن به چیزی که تا به حال به آن دسترسی پیدا نشده است. از نظر ایشان موضوع تحقیق محقق نیز، در مسائل طبیعی، علمی، فلسفی و مسائل مربوط به جهان خارجی و واقعی یا مسائل مربوط به انسان و تاریخ و غیره است. به نظر ایشان محقق تحقیق می‌کند، تا به حقیقت برسد.^۴

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲/۲/۲۲.

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار اساتید دانشگاه، ۱۳۸۴/۷/۲۱.

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با دانشجویان، ۱۳۸۵/۸/۱۸.

۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با گروه کثیری از آزادگان، مسئولان بنیاد مستضعفان و جانبازان، معاونان پرورشی و مسئولان امور تربیتی وزارت آموزش و پرورش و جمعی از کارمندان شبکه بانکی کشور، ۱۳۶۹/۶/۷.

روش‌های نظام پژوهش

مقام معظم رهبری تحقیقات را به سه نوع تحقیقات بنیادی، تحقیقات کارکردی و تحقیقات تجربی تفکیک می‌کند. از نظر ایشان هر کدام از این نوع روش‌ها در مجموعه تحقیقات کشور، یک سهم و وزنی دارند.^۱

معظم له فلسفه و اساس نظام آموزش و پرورش و آموزش عالی کنونی را دچار مشکل دانسته و مسأله اصلی را تغییر این جهت گیری می‌دانند اما در حوزه، مسأله و مشکل اصلی در حفظ محور بودن یا در مبانی آن نیست بلکه در شیوه‌های تحقیق آن است. به همین دلیل مهم‌ترین نکات روش شناختی مورد توجه معظم له در عرصه پژوهش مواردی است که به مسائل روش شناختی حوزه مربوط است که در اینجا به آن می‌پردازیم.

به طور کلی از نظر مقام معظم رهبری حوزه علمیه، مشتمل بر میراث گرانبهایی از روش‌ها، تجربه‌ها و اندوخته‌های علمی است. برای بهره بردن از این میراث فنی و علمی و افزودن بر آن، باید از نیروی ابتکار و خلاقیت استفاده کرد. همان گونه که اسلاف صالح نیز، با ابتکار و خلاقیت، توانستند دانش‌های دینی را به سطح کنونی برسانند. از نظر ایشان حوزه باید راه را برای نوآوری علمی و فنی فرزندان خود باز کند و تازه‌های بازار رایج علم دین را به چشم تقدیر بنگرد و صاحبان آن را تشویق کند و در عین حال، تصرف ناشیانه و خودسرانه در بنیادهای سنتی را مجاز نشمرد و به اعمال نظرهای جاهلانه و مغرضانه، میدان رشد و جولان ندهد.^۲

از منظر ایشان حوزه باید با سبک‌های نوین تحقیق آشنا شود. منظور از تحقیق مد نظر ایشان، هم تحقیق عمقی است - یعنی همان چیزی که در حوزه به آن تحقیق می‌گویند تعمق در مطلب- و هم تحقیق عرضی است، که در روش‌های اروپایی به آن تحقیق می‌گویند و در حوزه به آن تتبع. این هم یک نوع تحقیق است؛ تحقیق عرضی است، تحقیق سطحی است؛ یعنی در سطح و در عرض، دنبال مطلبی گشتن. امروز هر دو نوع تحقیق، روش‌های نوینی دارد. استادانی می‌نشینند، دانشجویانی را هدایت می‌کنند؛ کار گروهی انجام می‌گیرد و تحقیق دسته جمعی عرضه می‌شود. از نظر مقام معظم رهبری تحقیق دسته جمعی، خاطر جمع‌تر از تحقیق فردی است و در آن اختلافات کمتر و پیشرفت‌ها بیشتر می‌گردد. این روش‌ها را باید در حوزه به کار بیاندازیم. از نظر ایشان در حوزه همیشه روش فردی دنبال شده است و هنوز هم روش‌ها فردی است. از نظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای این کار فردی جهات حسنی هم دارد، که محسنات این کار و این شکل نباید از دست برود.^۳

نکته مهم دیگر در مورد نظر مقام معظم رهبری، ضرورت استفاده از ابزار مدرن در روش‌های پژوهشی است. از نظر معظم له نمی‌شود در دنیا کامپیوتر باشد؛ سرعت از ساعت و دقیقه به ثانیه رسیده باشد؛ برای ذره ذره‌های وقت و انرژی حساب باز بشود؛ دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی عالم برای دانشجویان و محققان و خرده محققان خودشان امکانات تحقیق را فراهم کنند؛ اما حوزه طبق همان شیوه‌های قدیمی که یک روز بزرگان آن عمل می‌کردند - چون دستشان خالی بود- عمل بکند. این‌ها چیزهایی است که باید تطور پیدا کند. از نظر ایشان استفاده از ابزار جدید منافاتی ندارد. ما فقه می‌خوانیم، اما از کامپیوتر هم برای فقه استفاده می‌کنیم. ما فقه می‌خوانیم، اما از شیوه‌های جدید تحقیق هم استفاده می‌کنیم. در دنیا روش‌های ویژه و بسیار جدیدی برای تحقیق علوم غیرتجربی وجود دارد که از آن‌ها هم استفاده می‌کنیم. ما فقه می‌خوانیم، اما از ابزارهای کار دست جمعی هم استفاده می‌کنیم.^۴

ملاحظه روش شناختی دیگر مورد نظر رهبر انقلاب، توجه به پیشرفت فنی، صنعتی و علمی بشر است که بر روی همه شئون زندگی وی اثر گذارده و سرعت حوادث و پدیده‌های نوین را نسبت به روزگار گذشته چند برابر کرده است و در نتیجه تعداد موضوعاتی که در معرض پاسخگویی فقه قرار می‌گیرند و فقه باید حکم شرعی آن‌ها را بیان کند نیز به همین نسبت افزایش می‌یابد. از نظر معظم له بی‌شک سرچشمه‌های فقه و نیز شیوه فقاقت برای فهم حکم این موضوعات کافی است، ولی شناخت موضوعی آن‌ها و تحقیق و تدقیق لازم برای تطبیق موضوع با عناوین کلی در فقه و استدلال مناسب و خلاصه بهترین روش برای درک حکم شرعی آن، کاری مهم و راهی دراز است به بیان ایشان، بسا موضوعاتی که در فقه مطرح شده و حکم آن واضح است؛ ولی امروزه، چنان تحول و تطوری یافته که به آسانی نمی‌توان حکم آن را از آنچه در گذشته گفته شده است دانست.

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با دانشجویان، ۱۳۸۵/۸/۱۸.

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، پیام به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم به مناسبت تشکیل شورای سیاست‌گذاری حوزه، ۱۳۷۷/۸/۲۴.

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در آغاز درس خارج فقه، ۱۳۷۰/۶/۳۱.

۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در اجتماع طلاب و فضلاء حوزه علمیه قم، ۱۳۷۰/۱۲/۱۰.

ایشان معتقدند در چنین مواردی است که فقهای عصر باید با روشن بینی و احاطه علمی و پایبندی به روش فقاقت از يك سو و آزاد اندیشی و شجاعت علمی از سوی دیگر، مفاهیم جدیدی را در فقه، کشف کرده و احکام تازه‌ای را با استناد به کتاب و سنت، عرضه کنند. ایشان این عمل را تکمیل فقه می‌دانند. علاوه بر این‌ها، استفاده از سبک‌های نوین در تدوین و نگارش کتب و رساله‌های فقهی، عمومی و تخصصی، و نیز استفاده از روش‌های تحقیق فنی و علمی جدید و حتی استفاده از روش‌های پیشرفته بحث علمی و به کار بردن ابزارهایی که امروز در تسهیل کار علمی دارای سهم مؤثری است، همه این‌ها به وظیفه تکمیل فقه کمک می‌کند. در مجموع از نظر مقام معظم رهبری فقه و فقاقت باید در حوزه‌ها پیشرفت بکند. این پیشرفت، هم از لحاظ عمق است، و هم از لحاظ سعه و فراگیری مسائل زندگی. فقه باید عمیق بشود؛ عمیق‌تر از آنچه که هست. عمق به معنای این نیست که به گوشه‌ها و حواشی و تدقیقات زاید بپردازیم؛ نه، مسأله را حل‌جی کردن، آن را به روش‌های نوری تحقیق زدن، و به وسیله آن‌ها آن را عمیق‌تر کردن است. کسی که اهل تحقیق باشد، در میدان عمل می‌تواند این شیوه تحقیق را بشناسد.^۲

نهادهای پژوهش

مقام معظم رهبری دانشگاه و حوزه را دو نهاد اصلی پژوهشی در کشور می‌دانند. ایشان معتقدند هرچه مجموعه مراکز تحقیقاتی در دانشگاه‌ها و بیرون دانشگاه‌ها بیشتر باشد، بهتر است.^۳

ایشان پنج تکلیف و مسئولیت اصلی را متوجه حوزه‌ها می‌داند که یکی از این پنج وظیفه، تحقیق و تألیف در مسائل علمی است؛ چه کارهایی که از بیرون به حوزه عرضه می‌شود و چه کارهایی که متعلق به خود حوزه است. حوزه نیاز دارد به محققان و مؤلفانی که کتاب‌هایی بنویسند؛ چه کتاب‌هایی که حاوی تحقیقات جدید در مسائل فقهی است و شیوه نوین استنباط را بیان می‌کند و چه کتاب‌های درسی.^۴ از نظر مقام معظم رهبری باید به تناسب تهمت‌هایی که به ما می‌زنند و به تناسب فحش‌هایی که به ما می‌دهند و به تناسب کتاب‌هایی که علیه ما می‌نویسند، نیازها را بدانیم. معظم له معتقدند یکی از کارهایی که حوزه باید انجام بدهد این است که مرکزی داشته باشد و کتاب‌هایی را که در دنیا راجع به انقلاب نوشته‌اند، جمع کند؛ چه آن‌هایی که مستقیماً درباره انقلاب است و چه آن‌هایی که به خاطر انقلاب، به شیعه و یا اسلام فحش داده‌اند و چه کتاب‌هایی که از ما تعریف کرده‌اند و نقاط قوت ما را - که بعضاً خودمان هم از آن‌ها غافل بوده‌ایم - یادآور شده‌اند. در این مرکز، محققان حوزه باید مشابه این کتاب‌ها را در داخل کشور جمع‌آوری کنند و مورد بررسی قرار دهند. ایشان متذکر می‌شوند وقتی که محقق می‌گوییم، فوراً ذهن به سمت پیرمردهای از کار افتاده نرود. محققان جوان بنشینند این‌ها را تقسیم‌بندی کنند و تفکر و ذهنیت انقلاب و به تعبیر اروپایی آن، ایدئولوژی انقلاب را تدوین کنند و آن را - نه در يك جلد کتاب و نه با يك بیان - بیرون بدهند؛ که اگر از ما پرسیدند: انقلاب‌تان چیست؟ بگوییم این است.^۵

به طور کلی از نظر مقام معظم رهبری، بخش تحقیقات و مطالعات حوزه کارش تربیت محقق، نظارت بر رساله‌های تحقیقی و انتشار مجلات علمی در حوزه است.^۶ به عقیده معظم له بساط حوزه علمیه بر مبنای تحقیق و دقت نظر و بر اساس مبناسازی و نوآوری و تجدید نظر و ابتکار است و از اول سبک و شیوه آموزش و تعلیم و تعلم در حوزه‌های علمیه، بر مبنای تحقیق بوده و يك چیز تقلیدی نیست و نباید امثال مطهری و بهشتی و شاگردان حوزه را، استثناهای حوزه تلقی کنیم، که يك اشتباه است. حوزه علمیه، اصلاً مرکز علمی تحقیق بوده است. از نظر ایشان اگر علم برای علم، و علم بدون قصد من صدافی در کشور ما داشته باشد، از قدیم در حوزه‌های علمیه بوده است.^۷

اما مسأله اصلی مد نظر ایشان این است که نظام اسلامی، بر محور تفکرات اسلامی بنا شده و بایستی بر محور مقررات و بینش‌های اسلامی اداره بشود. تفکرات و بینش‌ها و مقررات، بایستی تحقیق و تنقیح و استفهام‌ها، در حوزه باید پاسخ داده شود. معظم له معتقدند اگر حوزه علمیه قم که امروز در کشور ما و بلکه در عالم تشیع، مادر و محور حوزه‌های علمیه است و در درجه

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، پیام به نخستین کنگره علمی، تخصصی دائرةالمعارف فقه اسلامی، ۱۳۷۲/۱۱/۱۲

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در آغاز درس خارج فقه، ۱۳۷۰/۶/۳۱

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲/۲/۲۲

۴-۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با مجمع نمایندگان طلاب و فضایی حوزه علمیه قم، ۱۳۶۸/۹/۷

۶. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در جمع علما و مدرسان و فضایی حوزه علمیه قم، در خجسته سالروز میلاد حضرت مهدی عجل‌الله، ۱۳۷۰/۱۱/۲۰

۷. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، به مناسبت هفتمین سالگرد تشکیل این شورا، ۱۳۷۰/۹/۲۰

بعد بقیه حوزه‌ها، تنقیح و تبیین مقررات و احکام و معارف اسلامی را که نظام با آن‌ها حرکت خواهد کرد - به عهده نگیرند، کسی دیگر این شایستگی و توان را ندارد و حوزه‌ها بایستی این مسئولیت را احساس بکنند. اما به نظر ایشان حوزه، تاکنون این مسئولیت را به صورت مستقیم بر عهده نگرفته است و غیرمستقیم به عهده گرفته است. مقام معظم رهبری معتقدند در حوزه‌ها کسانی هستند که کار و تلاش می‌کنند و از لحاظ فکری، مشکلات و گره‌های نظام را با مباحث خود باز می‌کنند. کسانی از حوزه‌ها متخرج شده‌اند و به سراسر کشور یا در داخل تشکیلات گوناگون نظام رفته‌اند و کار می‌کنند؛ اما حوزه - به ماهی حوزه - هنوز تنظیم و تدوین مقررات اسلامی و نظام ارزشی اسلام و اخلاق عمومی‌ای را که ما می‌خواهیم ملت داشته باشند و متکی به مدارک قطعی شرع باشد و دیگر جای بحث و لعل و لیم و بیم نداشته باشد، متکفل نشده و الگوی زندگی اسلامی را ارائه نداده است. از نظر رهبر فرزانه انقلاب برای پاسخگویی به این نیاز مهم، حوزه باید مراکز متعدد تحقیقاتی داشته باشد تا در تمام این زمینه‌ها، مثل یک مجموعه تولیدی مرتب و مدرن کار کند و محصول بدهد. اگر چنانچه دستگاه در مسأله‌ای دچار سؤال شد - مثل مسأله زمین و موسیقی و در یک چارچوب وسیع‌تر، سیستم اقتصادی و روابط خارجی و ارتباط با ملت‌ها و مسائل پولی و ارزش‌های کارگزاران حکومت و صدها مسأله از این قبیل که هر دستگاهی همواره با این سؤالات از لحاظ مبنایی مواجه است - که ما بر چه اساسی قانون بگذاریم و بر چه اساسی مقررات اداری بگذاریم و بر چه اساسی عمل بکنیم - بدانند که مرکزی این گونه سؤال‌ها را جواب می‌دهد.^۱

نکته مهم مورد نظر معظم له این است که حوزه بایستی دستگاه‌های تحقیق داشته باشد. اگر یک نفر بنشیند برای خودش تحقیق کند، چیز با ارزشی است؛ اما کار این مجموعه عظیم این نیست. از نظر ایشان مرحوم آیت‌الله بروجردی سال‌ها در بروجرد بود و تک و تنها یک عالم تحقیق کرد؛ امروز در یک مجموعه علمی، کار تحقیقات، ضابطه و قانون و روش‌های پیشرفته دارد؛ کامپیوتر هست؛ تحقیق دسته‌جمعی هست؛ تحقیق در چیزهای لازم هست؛ اما در حوزه، یکی در امری که لازم نیست، تحقیق می‌کند؛ دو نفر در امر واحدی تحقیق می‌کنند و تولید واحدی را به وجود می‌آورند. در باب تحقیق، سازماندهی و نظم لازم است؛ این نظم در حوزه علمیه وجود ندارد.^۲

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با مجمع نمایندگان طلاب و فضلاء حوزه علمیه قم، ۱۳۶۸/۹/۷.

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در جمع علما و مدرسان و فضلاء حوزه علمیه قم، در خجسته سالروز میلاد حضرت مهدی عجل‌الله، ۱۳۷۰/۱۱/۳۰.

گفتار هشتم

گفتار هشتم: ساحت تولید علم

یکی از اساسی‌ترین مفاهیم مورد نظر مقام معظم رهبری در حوزه آموزش و تحقیق، مسأله تولید علم است. ایشان در چند سال اخیر در خصوص اهمیت و ابعاد این موضوع در دیدار با دانشگاهیان و حوزویان مطالب مختلفی عرضه نموده‌اند. نکته‌ای که لازم است به آن توجه کنیم این است که برخی ممکن است تولید علم را معادل و مساوی با امر پژوهش بدانند و به همین دلیل تفکیک بخش تولید علم از بخش تحقیق را بی‌معنی بدانند. اما آنچه از مجموع بیانات ایشان می‌توان دریافت این است که ایشان تولید علم را محصول کلی و اصلی نظام آموزش و پژوهش می‌دانند. از نظر ایشان تولید علم یکی از اهداف میانی نظام آموزش و پژوهش است.

مطالب مرتبط با این بخش پرحجم بوده و ابعاد مختلفی را شامل می‌شود. در اینجا ابتدا مفهوم و اهمیت تولید علم و حوزه‌های مورد نظر بیان می‌شود و در انتها به منظور آشنایی محققان با منظومه کاملی از اندیشه مقام معظم رهبری، الزامات سیاسی، اجتماعی و فرهنگی آن، تیتروار بیان می‌شود.

اهمیت تولید علم

مقام معظم رهبری معتقدند: باید هدف تحقیق و آموزش ما تولید علم باشد و منظور از تولید علم رسیدن به آن جایی است که نوآوری‌های علمی در فضای موجود بشری، از آنجا شروع می‌شود. ایشان این مسأله را به معنای نفی ترجمه و فراگیری از دیگران نمی‌دانند، بلکه منظور این است که در ترجمه و فراگیری نباید توقف کرد و به آن قانع بود.^۱

در جای دیگری بیان می‌کنند که تولید علم یعنی هرچه می‌توانید بیشتر بیاموزید و تحقیق کنید. ایشان معتقدند باید مواظب بود تا در عرصه علم و تحقیق دچار بت‌پرستی نشد. از نظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای آن کسی که در فلسفه، اقتصاد، علوم ارتباطات و سیاست، همان حرفی که از دهان یک متفکر غربی درآمده، حجت می‌داند و مطلبی که چهل، پنجاه سال پیش، یک فیلسوف اجتماعی یا سیاسی در غرب گفته و بعد از آن ده نقد بر آن نوشته‌اند؛ این فرد مقلد تازه به حرف آن پنجاه سال قبل دست یافته و به عنوان حرف نو، به داخل کشور می‌آورد و با به به و چه چه آن را به خورد دانشجو و شاگرد و محیط خودش می‌دهد، دچار نوعی بت‌پرستی است. به بیان مقام معظم رهبری بر اساس همین نظرات اقتصادی غربی، بانک جهانی و مجامع پولی و مالی جهانی به ملت‌ها و دولت‌ها برنامه‌های زیادی داده‌اند و از طرف خود غربی‌ها علیه آن‌ها موارد نقض زیادی هم نوشته شده! اما باز هم کسانی داریم که همان توصیه‌ها را عین تکرار می‌کنند و عیناً همان نسخه‌ها را می‌نویسند. از نظر ایشان تحقیق علمی به معنای فقط فراگیری و تقلید نیست؛ تحقیق، ضد تقلید است.^۲

از نظر حضرت آیت‌الله خامنه‌ای برای رسیدن به مرزهای پیشرفته دانش در همه زمینه‌ها باید راه‌های میانبر را پیدا کنیم و خودمان را برسانیم؛ مرزهای دانش را باز و مرزهای جدیدی را ایجاد کنیم و معنای تولید علم چیزی جز این نیست. چون درهای بسیاری از این دانش‌ها بر روی کشورهایی مثل کشور ما و غیرداندگان‌ش بسته است و وقتی اجازه می‌دهند دانش منتقل شود که کهنه و دستمالی شده است و از نوبی و طراوت افتاده است. از نظر ایشان در همه زمینه‌ها از جمله در زمینه‌های علوم انسانی هم همین طور است.^۳

مقام معظم رهبری معتقدند ما باید در همه علوم تولید داشته باشیم^۴ و در این زمینه، بر دو نقطه خاص تأکید دارند: یکی، علوم پایه و دیگری علوم انسانی.^۵ از نظر مقام معظم رهبری علوم پایه مثل گنجینه است؛ علوم کاربردی مثل پولی است که توی جیبمان می‌گذاریم و خرج می‌کنیم. اگر علوم پایه نباشد، پشتوانه این هزینه کردن از بین خواهد رفت.^۶ از نظر ایشان هر کشوری به هر جا رسیده، از علوم پایه رسیده است.^۷

ایشان معتقدند ما در زمینه علوم انسانی، برخلاف آنچه که انتظار می‌رفت و توقع بود، حرکت متناسب و خوبی نکرده‌ایم، بلکه مفاهیم گوناگون مربوط به این علم را - چه در زمینه اقتصاد و چه در زمینه‌های جامعه‌شناسی، روانشناسی و سیاست - به شکل وحی منزل از مراکز و خاستگاه‌های غربی گرفته‌ایم و به صورت فرمول‌های تغییر نکردنی در ذهنمان جا داده‌ایم و بر اساس آن می‌خواهیم عمل و برنامه خودمان را تنظیم کنیم. به نظر ایشان ما در زمینه علوم انسانی احتیاج به تحقیق و نوآوری داریم. مواد و مفاهیم اساسی‌ای هم که بر اساس آن می‌توان حقوق، اقتصاد، سیاست و سایر بخش‌های اساسی علوم انسانی را شکل داد و تولید و فراوری کرد، به معنای حقیقی کلمه در فرهنگ عربی و عمیق اسلامی ما وجود دارد که باید از آن استفاده کنیم.^۸

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمعی از استادان دانشگاه‌های سراسر کشور، ۱۳۸۲/۸/۸

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه امام صادق علیه السلام، ۱۳۸۴/۱/۲۹

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار هیأت علمی و کارشناسان جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۳/۴/۱۰

۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با استادان و دانشجویان کردستان، ۱۳۸۸/۲/۲۷

۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۴/۱۰/۱۳

۶. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز، ۱۳۸۷/۲/۱۴

۷. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با دانشجویان، ۱۳۸۵/۸/۱۸

۸. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمعی از استادان دانشگاه‌های سراسر کشور، ۱۳۸۲/۸/۸

زمینه‌های تولید علم

یکی از مهم‌ترین مسائل مورد توجه رهبری در منظومه فرمایشات ایشان در خصوص علم و تحقیق، مسأله فراهم‌سازی مقدمات و امکانات تولید علم می‌باشد. بدون ذکر حداقل عناوین اصلی و فرعی مورد عنایت ایشان در این خصوص، بخش مهمی از مجموعه فکری ایشان در رابطه با نظام علمی کشور مغفول خواهد ماند.

زمینه‌های سیاسی و اداری

- ۱- نقش بسیار مهم و تعیین‌کننده مدیران شایسته در تشخیص درست و اهمیت دادن به موضوع تولید علم.^۱
- ۲- ضرورت ایمان جدی مسئولان به جایگاه دانشگاه و علم.^۲
- ۳- حمایت دستگاه از دانشگاهیان و فراهم کردن زمینه‌ها به عنوان سیاستی همیشگی.^۳
- ۴- توجه به ساز و کار تشکیلاتی و اداری در پیشبرد امور علمی.^۴
- ۵- پرهیز از افزایش تشکیلات و تلاش برای استفاده بهینه از تشکیلات موجود.^۵
- ۶- ضرورت عمل به بایدها و پرهیز مسئولان و مدیران از بیان احکام و مواعظ فرمایشی.^۶
- ۷- تقویت ارتباط دستگاه‌های دولتی با مراکز دانشگاهی و علمی به صورت سازمانی و با ساز و کار مشخص.^۷
- ۸- برنامه‌ریزی و اهتمام شدید به علم در کشور.^۸
- ۹- ضرورت مدیریت تحقیقات.^۹
- ۱۰- ضرورت سازماندهی تحقیقات.^{۱۰}
- ۱۱- ضرورت برنامه‌ریزی خاص برای نخبگان.^{۱۱}
- ۱۲- لزوم توجه به سند چشم‌انداز در برنامه‌های علمی و آموزشی.^{۱۲}
- ۱۳- لزوم تدوین نقشه جامع علمی برای رهایی از سردرگمی.^{۱۳}

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمعی از استادان دانشگاه‌های سراسر کشور، ۱۳۸۲/۸/۸.

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با وزیر علوم و رؤسای دانشگاه‌ها، ۱۳۸۳/۱۰/۱۷.

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۸/۶/۸.

۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز، ۱۳۸۷/۲/۱۴.

۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۸۸/۶/۸.

۶. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۸۴/۱۰/۱۳.

۷. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید دانشگاه‌های سراسر کشور، ۱۳۸۱/۸/۲۲.

۸. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با وزیر علوم و رؤسای دانشگاه‌ها، ۱۳۸۳/۱۰/۱۷.

۹. دیدار معظم له با دانشجویان، ۱۳۸۵/۸/۱۸.

۱۰. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲/۲/۲۲.

۱۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمعی از برگزیدگان المپیادهای جهانی و کشوری و افراد ممتاز آزمون‌های سراسری سال ۸۰ و ۱۳۸۱/۷/۳.

۱۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با وزیر علوم و رؤسای دانشگاه‌ها، ۱۳۸۳/۱۰/۱۷.

۱۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت، ۱۳۸۷/۹/۲۴.

زمینه‌های فرهنگی و اجتماعی

- ۱- فضا سازی برای شکل دهی احساس نیاز به تولید علم و تبدیل آن به مطالبه‌ای عمومی.^۱
- ۲- ایجاد خودباوری و اعتماد به نفس در بین اقشار دانشگاهی و علمی.^۲
- ۳- ترویج و تحسین نگاه خوشبینانه به مسائل آموزش عالی و تحقیقات کشور در همه رشته‌ها.^۳
- ۴- ترویج روحیه استقلال، توکل به خدا و کار برای ایمان.^۴
- ۵- ترویج روحیه ایمان همراه با عمل صالح.^۵
- ۶- تلاش بی‌وقفه، همراه با خطرپذیری.^۶
- ۷- تشویق شجاعت علمی در فضاهاى آموزشی و پژوهشی.^۷
- ۸- ضرورت شکستن انحصارها و یافتن راه‌های تازه توسط مغزهای متفکر.^۸
- ۹- ترویج روحیه عاشقانه کارکردن و با عشق دنبال علم و تحقیق رفتن و خواستن.^۹
- ۱۰- ترویج روحیه رقابت مثبت در فضای علمی کشور.^{۱۰}
- ۱۱- توجه به باز گذاشتن راه آزاداندیشی به عنوان شأن و خصوصیت تحقیق علمی و ضرورت مدیریت آن به منظور ممانعت از ساختارشکنی، شالوده شکنی و برهم زدن پایه‌های هویت ملی.^{۱۱}

زمینه‌های اقتصادی

- ۱- ضرورت تشویق و قدردانی از نخبگان و زمینه سازی و فراهم کردن وسایل برای اصحاب استعداد.^{۱۲}
- ۲- ضرورت تأمین ثروت و پول لازم برای آموزش و تحقیق برای طی کردن فاصله‌ها.^{۱۳}
- ۳- ضرورت افزایش اعتبارات پژوهشی.^{۱۴}
- ۴- ضرورت جلوگیری از اتلاف بودجه.^{۱۵}

۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲/۲/۲۳.

۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و صنعت، ۱۳۸۷/۹/۲۴.

۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمعی از استادان دانشگاه‌های سراسر کشور، ۱۳۸۲/۸/۸.

۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با هیأت علمی و کارشناسان جهاد دانشگاهی، ۱۳۸۳/۴/۱۰.

۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جمعی از دانشجویان و نخبگان سراسر کشور، ۱۳۸۴/۷/۳.

۶. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جوانان، اساتید، معلمان و دانشجویان دانشگاه‌های استان همدان، ۱۳۸۳/۴/۱۷.

۷. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جوانان استان اصفهان، ۱۳۸۰/۸/۱۲.

۸. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات و پرسش و پاسخ در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ۱۳۷۹/۱۲/۹.

۹. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۶۹/۹/۱۹.

۱۰. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های شیراز، ۱۳۸۷/۲/۱۴.

۱۱. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با دانشجویان، ۱۳۸۵/۸/۱۸.

۱۲. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار نخبگان علمی سراسر کشور، ۱۳۸۷/۷/۱۹.

۱۳. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با نخبگان جوان دانشگاهی یا رهبر انقلاب، ۱۳۸۷/۶/۵.

۱۴. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید دانشگاه‌های سراسر کشور، ۱۳۸۱/۸/۲۲.

۱۵. حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، بیانات در دیدار با اساتید دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۲/۲/۲۳.

گفتار نهم

گفتار نهم: موانع پیشرفت علمی

رهبر معظم انقلاب اسلامی همزمان با توجه به لزوم فراهم‌سازی مقدمات فرهنگی، اقتصادی و سیاسی جهت توسعه نظام علمی کشور، به موانع موجود بر سر راه علم و تولید علمی نیز توجه جدی دارند. از نظر ایشان برخی از این موانع ریشه تاریخی دارند و هنوز آثار آن در جامعه دیده می‌شود و برخی دیگر از این موانع نیز منشأ خارجی داشته و نظام سلطه بین‌الملل، موجد و یا محرک آن است. عوامل و آفات داخلی نیز بخش مهمی از موانع موجود در مسیر پیشرفت علمی کشور را شکل می‌دهند که باید همزمان به همه این عوامل توجه داشت و برای رفع آن تلاش کرد.

استعمار و استبداد

از نظر رهبر انقلاب، نظام‌های استعماری در کشور ما حکومت‌های وابسته‌ای را بر کشور مسلط کردند که مانع پیشرفت در همه جهات و به خصوص در حوزه‌های علمی و پژوهشی شدند. از نظر ایشان گناه نظام دیکتاتوری و خاندان‌های پلیدی که بر این کشور حکومت کردند از جمله خاندان قاجار و خاندان پهلوی همین است.^۱

تجرب‌سیاسی و آنارشیزم

از نظر مقام معظم رهبری، یکی از بزرگترین موانع رشد علمی کشور به خصوص در دانشگاه‌ها تجرب‌سیاسی و تلاش عده‌ای برای ایجاد فضای آنارشیزمی در دانشگاه‌هاست. از نظر حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای دانشگاه ضربه اساسی را از همین دخالت‌ها و نقش آفرینی متحجران سیاسی در محیط‌های دانشجویی می‌خورد. به نظر ایشان غوغاگری و مشت‌گره کردن سر هیچ و پوچ و جنجال‌آفرینی و اهانت کردن به مقدسات، مناسب فضای دانشگاه نیست.^۲ این نوع جهت‌گیری آنارشیزمی، صد درصد مخالف با آن چیزی است که شایسته دانشگاه است.^۳ به نظر مقام معظم رهبری، راه از بین بردن این نوع جمود و تجرب در افزایش کیفیت فکری در زمینه دانش و معرفت است.^۴

ارتجاع روشنفکری

رهبر معظم انقلاب، ارتجاع روشنفکری را نیز از جمله مهم‌ترین موانع بر سر راه پیشرفت علمی کشور می‌داند. از نظر ایشان امروز تئوریسین‌ها و تبلیغات‌چی‌های غربی در صددند خط ارتجاع به غرب - خط برگشت به همان تحمیل‌پذیری غربی - را دوباره برگردانند. به نظر ایشان آن‌ها این ایده ارتجاعی را تحت عنوان يك تئوری شبه روشنفکرانه؛ به عنوان یک‌حرف نو و در قالب نظریه‌هایی چون تئوری جهانی شدن و تئوری تغییر گفتمان، ترویج و تبلیغ می‌کنند. به نظر رهبر انقلاب راه مقابله با این نوع رویکرد واپس‌گرایانه عبارت است از حفظ اتصال فکری با توده‌های مردم و به شدت چسبیدن و متمسک شدن به ریشه‌های اصولی انقلاب.^۵ البته مقام معظم رهبری متذکر می‌شوند که مقابله با این ایده‌های ارتجاعی از این دست به معنی محافظ‌کاری و پذیرش وضع موجود نیست.

از نظر ایشان محافظ‌کاری و اکتفای به آنچه که داریم و نداشتن همت و بلندپروازی در همه زمینه‌های فکر و فرهنگ، قتلگاه انقلاب است.^۶

فرار مغزها

مقام معظم رهبری یکی از معضلات مهم بر سر راه توسعه علمی کشور را فرار مغزها می‌داند. ایشان این مسأله را معضلی طراحی شده از سمت دشمنان نظام اسلامی می‌دانند که ممکن است توسط برخی عوامل و متأثر از کاستی‌های موجود در داخل کشور تقویت شود.^۷

۱. حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای، بیانات در دیدار با جوانان، اساتید، معلمان و دانشجویان دانشگاه‌های استان همدان، ۱۳۸۲/۴/۱۷.

۲. حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای، بیانات در دیدار با دانشجویان نمونه و ممتاز دانشگاه‌ها، ۱۳۸۱/۹/۷.

۳. حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای، بیانات در دیدار با دانشجویان نمونه و ممتاز دانشگاه‌ها، ۱۳۸۱/۹/۷.

۴. حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای، بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشگاه تهران، ۱۳۷۷/۲/۲۲.

۵-۶. حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای، بیانات و پرسش و پاسخ در جمع دانشجویان و اساتید دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ۱۳۷۹/۱۲/۹.

۷. حضرت آیت‌الله‌خامنه‌ای، بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشجویان دانشگاه صنعتی امیرکبیر، ۱۳۷۹/۱۲/۲۲.

نتیجه‌گیری

در نظام فکری رهبر فرزانه انقلاب اسلامی، نظام علمی، جایگاه مهم و اساسی دارد. در دیدگاه ایشان نظام علمی ساختاری است کلان که خود از خرده ساختارهای کوچک‌تری تشکیل شده است. این نظام ارتباط تنگاتنگ و مهمی با سایر ساختارهای سیاسی، اجتماعی و فرهنگی دارد. ایشان مبانی و اهداف نظام علمی کشور را تابع مبانی و اهداف کلان نظام سیاسی اسلام تعریف می‌کنند. بر همین پایه گرچه نظام علمی خود دارای اهدافی است اما در نهایت ابزاری است در خدمت اهداف اصلی. معظم له حوزه‌های آموزشی و پژوهشی را از مهم‌ترین بخش‌های اصلی نظام علمی می‌دانند که دارای تعاریف، روش‌ها و عناصر مختلفی بوده و چند نهاد اصلی وظیفه پیشبرد هر کدام را بر عهده دارند. رهبرانقلاب، نظام علمی موجود کشور را نظامی تقلیدی و متکی بر ترجمه می‌دانند که باید نوسازی بشود، بخصوص از لحاظ مبانی و فلسفه آن. در همین راستا جنبش تولید علم، جنبشی است اساسی که نوسازی و اصلاح نظام موجود و حرکت به سمت قله‌های علمی را مقدور می‌سازد.

رهبر انقلاب اسلامی:

سرنوشت ملتی که در دانشهای جدید عقب بیفتد، ذلت و استعمارزدگی است.

تیرین منظومه فکری رهبری